

= INT & IND =

СТРАТЕГІЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕФОРМИ

- Стратегія реалізації екологічної реформи в Україні (ЕРУ-1/1)
- Еколого-економічна реформа України:
 - вибір організаційної моделі (ЕРУ-2/1)
- Еколого-правова реформа України:
 - визначення альтернатив (ЕРУ-2/2)
- Про необхідність Екологічної Реформи України (ЕРУ-3/1)
- Тезаурус до Стратегії Екологічної Реформи (ЕРУ-3/2)
-

Київ 2004

Зміст

ЗМІСТ	2
ВСТУП	4
СТРАТЕГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ	6
ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА УКРАЇНИ: ВИБІР ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ	7
1. ІСНУЮЧА СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ СТАНОМ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ (КОРУМПОГЕННА).....	7
<i>Функції (узагальнено)</i>	7
<i>Структура</i>	7
<i>Огляд сучасних системних рішень</i>	7
<i>Недоліки (а, може, – достоїнства?) існуючої системи управління природокористуванням</i>	8
<i>Перспективи</i>	8
2. ЗАХИЩЕНА СИСТЕМА РЕГУЛЯЦІЇ ВІДНОСИН ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (РЕСУРСНИЙ КАПІТАЛІЗМ)	8
<i>Коментар</i>	9
<i>Взаємодія елементів системи</i>	9
<i>Захищеність пропонованої системи</i>	10
<i>Загальний висновок</i>	10
ЕКОЛОГО-ПРАВОВА РЕФОРМА УКРАЇНИ: ВИЗНАЧЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВ	11
1. ПАРАДИГМА «СЕПАРАТИЗМУ І КОНФРОНТАЦІЇ».....	11
<i>Наслідки</i>	11
<i>Вектор розвитку</i>	11
<i>Прояви вектора розвитку</i>	11
<i>Альтернатива</i>	11
2. ПАРАДИГМА «КРОВНОГО ЗВ'ЯЗКУ»	11
<i>Наслідки</i>	11
<i>Вектор розвитку</i>	12
<i>Прояви вектора розвитку</i>	12
<i>Альтернатива</i>	12
3. ПАРАДИГМА «САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ВЗАЄМОПОВАГУ».....	12
<i>Наслідки</i>	12
<i>Вектор розвитку</i>	12
<i>Прояви вектора розвитку</i>	12
<i>Альтернатива (зміни моделей природокористування)</i>	13
4. СУЧАСНИЙ СТАН.....	13
5. ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК.....	13
ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ РЕФОРМИ УКРАЇНИ	14
Частина перша: Корупція і Сталій Розвиток	16
1. <i>Коруптованість існуючої системи</i>	17
2. <i>Антикоруптивність (функціональна стійкість) систем управління</i>	18
2.1. <i>Функціональна стійкість технічних систем забезпечується рядом заходів</i>	18
2.2. <i>Функціональна стійкість соціальних систем забезпечується на тих же самих принципах, з урахуванням специфічних особливостей соціального матеріалу</i>	19
3. <i>Антикоруптивність управління екоресурсами, як умова сталого розвитку</i>	20
3.1. <i>Трагедія сталого розвитку</i>	20
3.2. <i>Нове місце екологічних систем управління в ієрархії суспільних цінностей</i>	21
3.3. <i>Переваги системи захищеної еколого-економічної саморегуляції суспільства перед простим адмініструванням</i>	22
3.4. <i>Економічна ефективність переходу на еколого-економічну саморегуляцію</i>	23
3.5. <i>Особливості запровадження еколого-економічної саморегуляції суспільства і перспективи розвитку</i>	24
3.6. <i>Висновки до частини першої</i>	24
© Незалежний інтелектуальний центр, 2003-2004.	2
Передрук дозволено з посиланням на джерело.	

ЧАСТИНА ДРУГА: ЕКОЛОГІЧНА РЕФОРМА І СУСПІЛЬСТВО	25
4. <i>Передумови Екологічної Реформи</i>	25
4.1. Цивілізаційний конфлікт між економікою і екологією	25
4.2. Українська невідповідність ринкових реформ і екологічного адміністрування	26
4.3. Вектор змін стану довкілля: екологічна гіпердеструкція	27
5. <i>Особливості Екологічної Реформи</i>	28
5.1. Творчий характер	28
5.2. Рамкова, відкрита форма базових документів	30
5.3. Ціна реформи	31
6. <i>Очікуваний результат Екологічної Реформи</i>	31
6.1. Зняття конфлікту між економікою і екологією (повне)	31
6.2. Перехід до еколого-економічної саморегуляції суспільства	33
6.3. Зняття конфлікту між економікою і духовністю (часткове)	33
6.4. Обернення вектора змін стану довкілля	34
7. <i>Аргументи “за” Екологічну Реформу</i>	35
8. <i>Аргументи “проти” Екологічної Реформи</i>	35
8.1. Ускладнення системи управління природокористуванням	35
8.2. Збільшення кількості органів еколого-економічної регуляції в сфері екології	36
8.3. Екологічна Реформа заважатиме тіньовій економіці	36
9. <i>Рушійні сили Екологічної Реформи</i>	37
9.1. Загальна мотивація	37
9.2. Особиста мотивація	37
9.3. Люди і угруповання, які розуміють небезпечність процесів, що сьогодні відбуваються з природним середовищем України, загрозу від гіперкодекструкції України і розуміють, що далі так “розвиватись” не можна	37
9.4. Люди і угруповання, які раніше від інших зрозуміють суть Екологічної Реформи України і особисті та системні вигоди від можливості першим включитися в цей процес	38
9.5. Всі, хто так чи інакше знайде своє місце в процесі екологічного реформування України	38
10. <i>Противники Екологічної Реформи</i>	38
10.1. Люди і угруповання, які не розуміють суть Екологічної Реформи України	38
10.2. Люди і угруповання, які помиляються щодо суті Екологічної Реформи України	38
10.3. Люди і угруповання, які розуміють суть Екологічної Реформи України, але вона суперечить їх особистим інтересам	39
11. <i>Точка відліку Екологічної Реформи</i>	39
12. <i>Точка неповернення Екологічної Реформи</i>	39
ЧАСТИНА ТРЕТЯ: СУСПІЛЬСТВО І ЙОГО ДОЛЯ	40
13. <i>Бути чи не бути: вибір ще є</i>	40
13.1. Доля екологічно реформованого суспільства	40
13.2. Доля екологічно не реформованого суспільства	40
14. <i>Заклучна частина</i>	41
ТЕЗАУРУС	42
ЛІТЕРАТУРА	47

Вступ

В 2003-2004 роках Незалежний інтелектуальний центр розробив і передав ключовим особам України¹ ряд принципово важливих документів щодо необхідності проведення Екологічної Реформи і з викладом стратегічних основ її реалізації.

В „Стратегії реалізації екологічної реформи України” вперше сформульовано і покладено в основу організаційних заходів чіткий і зрозумілий всьому суспільству критерій: „вектор змін стану довкілля”.

Застосування цього критерію в якості інтегрального показника успіху або невдачі організаційних заходів Реформи робить її зрозумілою і підконтрольною безпосередньо широким верствам населення і виключає можливість фальсифікації результатів. А надання йому статусу головного функціонального параметра оновленої таким чином інфраструктури суспільства – дозволяє забезпечити стійкість утвореної таким чином системи до паразитних мотивацій і впливів.

Проведення Екологічної Реформи так, як воно пропонується „Стратегією...”, – завдання творче, і не може бути обмежене колом професіоналів та організованою громадськістю. Воно вимагає участі всіх верств суспільства. При цьому всім важливо усвідомити, що офіційні рапорти про успіхи та досягнення в реалізації парадних заходів вкрай розходяться з справжнім вектором змін стану довкілля, і що „під грім фанфар” Україна, та й людство в цілому готує собі „екологічний зашморг” власними руками.

Той, хто шукатиме вичерпний опис заходів спасіння – буде розчарований. Готового рецепту нема, та й не може бути. Для людства проблема не вирішена навіть теоретично, а тому вирішувати її доведеться всім і кожному на своєму місці. Реформа ж покликана цей процес узагальнити і скоординувати.

„Стратегія” покликана дати поштовх і запустити процес суспільного мислення в конструктивному напрямку. А також уберегти його від деяких загальноприйнятих „блоків”, ілюзій і помилок, які сьогодні скеровують нас до поглиблення екологічної кризи та у безвихідь.

Розробники стартових документів цільово обмежили їх вміст лише найнеобхіднішим і надали всьому нормативному комплексу відкриту форму. Таким чином вони запрошують всіх бажаючих до творчої співпраці.

Кожен, хто розуміє концепцію і бажає приєднатися до творців Екологічної Реформи – може спробувати запропонувати свій проект нормативного документу або взяти участь у обговоренні.

Листи надсилайте у форматі <*.txt> на адресу електронної пошти: ecopress@pochta.ru. Всі листи отримають загальну кодифікацію і будуть долучені до загального інформаційного пакету Екологічної Реформи України (ЕРУ).

Кілька слів про політику: прибічників ринкових відносин і капіталу агітувати за ринкову інфраструктуру еколого-економічної саморегуляції не

¹ В їх числі Президент України, Верховна Рада України, лідери об’єднань екологічної громадськості.... (С.К.)

треба. Їх треба швидше стримувати і контролювати для попередження спроб очолити процес і підім'яти новий ринок під себе. А також від спроб підмінити запропоновану еколого-економічну саморегуляцію суспільства – економічно-екологічною регуляцією.

А от противникам ринкових перетворень варто погодитись з тим, що, раз в основі ринкової економіки лежить поняття про капітал – то за таких умов і система регуляції взаємостосунків людини з довкіллям також повинна бути заснованою на поняттях про те, що наше довкілля – це наш капітал, а природа – його основа. І, скориставшись нагодою, яку їм надає запропонована Реформа, реформувати суспільство так, щоб найвигіднішим розміщенням капіталу фінансового – стало його вкладення у збереження капіталу природного. Незважаючи на певний максималізм, це насправді можливо.

В неринковому суспільстві інфраструктура еколого-економічної саморегуляції може дещо відрізнятись від запропонованої, але стратегія Реформи залишається незмінною: організувати суспільство так, щоб вектор змін стану довкілля був позитивним. Саме тому „Стратегія реалізації екологічної реформи України” (ЕРУ-1/1) уникає деталізації на рівнях тактики і конкретики, які можуть бути введені (і вводяться) документами нижчого системного рівня. Таким чином „Стратегія...” є документом універсальним.

Збереження природи – вище всіх політичних розбіжностей. Розбіжності тут можливі лише у системах мислення. Їх подолання і втілення в реальне життя якраз і складає глибинну суть Екологічної Реформи. Саме тому в Стратегії неявно присутній організуючий момент Незалежного інтелектуального центру. Але Реформа може бути проведена і без застосування нашої технології Вільного Інтелектуального Простору. Просто все буде довше, болісніше і набагато дорожче. Так, як то і відбувається з ринковими реформами в Україні.

В будь-якому випадку, започаткувавши процес – свою функцію ми виконали. Продовження – уже у Ваших руках (і в головах). Тепер – ваша черга. Успіху!

Травень, 2004.

Учасники Незалежного інтелектуального центру RN 1-A-992-0 ІІС FIS.

Адміністрація
Президента України:
вх. № 421/16866-1
від 14.05.2003

ЕРУ-1/1

Стратегія реалізації екологічної реформи в Україні

1. Екологічна реформа є надсекторною і реорганізує всі форми внутрішнього життя і міжнародних відносин України з метою обернення нині існуючого вектора змін стану довкілля на протилежний.

2. Екологічна реформа проводиться комплексно і планово в усіх секторах суспільного життя та організаційно-господарчої діяльності в Україні.

3. Для проведення екологічної реформи при Верховній Раді України створюється Надзвичайна Робоча Група (НРГ) по проведенню Екологічної Реформи в Україні (ЕРУ). До повноважень НРГ ЕРУ належить посекторний аналіз процесів, що відбуваються в суспільстві.

4. Діяльність НРГ ЕРУ проводиться в три етапи:

4.1. На першому етапі НРГ проводить посекторне сканування нашого суспільства для визначення реального вектору впливу цих секторів (і їх складових) на розвиток екологічної ситуації в Україні. Перший етап закінчується узагальненням, виданням доповіді “Екологічний Вектор України”, і проведенням на її основі парламентських слухань.

4.2. На другому етапі НРГ виносить на всенародне обговорення два варіанти екологічної реформи суспільства:

- екологічна реформа економічного типу (структурована на основі економічних категорій);
- екологічна реформа правового типу (структурована на основі правових категорій).

Другий етап завершується розробкою комплексного плану Екологічної Реформи нашого суспільства і представленням його Верховній Раді України для затвердження.

4.3. На третьому етапі НРГ реорганізується в Штаб Екологічної Реформи при Президенті України, призначення якого – координувати реалізацію Екологічної Реформи в усіх секторах нашого суспільства. Третій етап буде завершено, коли Екологічна Реформа буде виконана і результат досягнуто.

Результатом Екологічної Реформи буде зміна вектору розвитку екологічної ситуації в Україні.

5. Після завершення Екологічної Реформи, робочий орган проведення реформи буде реорганізовано у Вищу Контрольну Комісію з питань екології, призначення якої – постійне посекторне сканування нашого суспільства для визначення екологічного ефекту. Вища Контрольна Комісія розділить повноваження з Радою Національної Безпеки в частині контролю за вектором розвитку стану довкілля, прогнозування і попередження причин його погіршення.

6. Перехід до сталого розвитку без попереднього проведення корінної екологічної реформи і зміни вектору розвитку екологічної ситуації в Україні – неприпустимий!

IP/1/15.05.03/IIC/RN1-A-992-0/A01/FIS

Еколого-економічна реформа України: вибір організаційної моделі

“Стратегія реалізації екологічної реформи в Україні”, розроблена в Незалежному інтелектуальному центрі на початку 2003 року, містить пункт 4.2, який передбачає розробку двох концепцій такої реформи (економічної і правової), їх порівняння і усвідомлення суспільством, а лише потім – розробку на їх основі комплексної реформи, яка і повинна бути реалізована.

У зв'язку з тим, що, як з'ясувалося, не всі уявляють собі рівень задач, які стоять перед економічною компонентою екологічної реформи і позитивний ефект, який може бути досягнутий за рахунок чисто організаційних заходів – виникла необхідність порівняти існуючу організаційну модель і одне з можливих організаційних рішень. Одержаний результат жодною мірою не є остаточним і не вичерпує можливостей пропонованого підходу, а лише показує практичну непридатність існуючого організаційного рішення і його негативну запрограмованість.

1. ІСНУЮЧА СТРУКТУРА УПРАВЛІННЯ СТАНОМ ДОВКІЛЛЯ ТА ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ (коруппогенна).

Функції (узагальнено)

- контроль за станом довкілля
- облік і контроль природних ресурсів
- управління природокористуванням

Структура

Всі функції об'єднано в одну організаційну структуру *.

(* Указом Президента України від 6.06.03 N 485/2003 передбачено розділення Міністерства екології та природних ресурсів України на Міністерство екології України та Державний комітет природних ресурсів, що є першим кроком у напрямку системної екологічної реформи).

Огляд сучасних системних рішень

У сучасному суспільстві не тільки держава загалом, але і найважливіші її системи організовані за принципами розподілу функцій на автономні оргструктури, створення системи взаємного контролю і стримування, балансу організаційно запрограмованих інтересів.

Прикладом таких систем можуть служити судова система, фінансова система, демократична модель політичної системи... Структура кожної з цих систем диктується внутрішніми властивостями об'єкту діяльності і постійно удосконалюється.

При всіх відмінностях цих систем, одна якість для них є загальною: зосередження всіх функцій під одним “дахом” ефективне лише на короткий

термін і при надзвичайних обставинах. В довгостроковій же перспективі такі утворення - коруппогенні.

Під корупцією ми маємо на увазі не лише фінансові злочини, але і прояви паразитних, офіційно не оголошених оргмотиваційних впливів, які негативно позначаються на виконанні основних функцій системи.

У даному прикладі управління природокористуванням – проста бездіяльність або імітація діяльності посадовця, який не бажає ускладнювати собі службову кар'єру захистом природних ресурсів від хижацьких зазіхань, господарської і бізнесової діяльності “сильних світу цього” – вже корупція.

Недоліки (а, може, – достоїнства?) існуючої системи управління природокористуванням

Коли вся природа знаходиться у віданні одного відомства і контролюється по одній вертикалі одним суб'єктом управління – немає такого урядовця, який зміг би встояти проти породжених системою нестатутних впливів: “дай те”, “зроби це...”, “а цього – краще не помічай”, “про це – мовчи, не зв'язуйся”. В результаті, ресурси – не головне, головне – відносини.

З фінансовими ресурсами, після переходу до ринкових відносин (капіталізму), подібне стало неможливим. Там ресурси визначають відносини. А ось з природними ресурсами – відповідної зміни інфраструктури і відносин не відбулося.

Система природокористування відстала від загальних реформ і стала жертвою нерівномірності розвитку суспільства. Основні капітали у наш час створюються за рахунок ресурсів влади і природних ресурсів.

Перспективи

Настав час прийняття рішень:

- **або** залишити все, як є (“природа все стерпить”);
- **або** провести структурну (інституційну) реформу і розділити функції на основі принципу взаємного контролю, протизваг, балансів і стримувань. Можливий зразок – фінансова система.

Оптимальним варіантом є перехід до капіталізму також і в області природних ресурсів (ресурсний капіталізм).

Перспектива залежить від того, яке рішення буде прийнято.

2. ЗАХИЩЕНА СИСТЕМА РЕГУЛЯЦІЇ ВІДНОСИН ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ (ресурсний капіталізм)

Позначення	Функція	Організаційне втілення
Ф1	облік природних ресурсів	Національний Регістр Природних Ресурсів України (так само, як Національний Банк України веде облік грошової маси, Національний Регістр Природних Ресурсів України веде контроль і облік природних ресурсів країни).
Ф2	науково-методичне і нормативне забезпечення природокористування	– відповідне міністерство.
Ф3	практичне управління природокористуванням	– Національне агентство природних ресурсів і Біржа Природних Ресурсів України.

Ф4 – забезпечення збереження природно-заповідного фонду країни – Національне агентство резервацій і заповідників України.

Ф5 – контроль за природокористуванням – екологічна поліція.

Ф6 – представлення інтересів природи перед державою і суспільством – нові, спеціалізовані організації суспільної опіки (розробка організаційної моделі і методик діяльності в даний час ведеться Незалежним інтелектуальним центром і відпрацьовується в процесі створення Асоціації Хранителів Джерел).

Ф7 – визначення вектора змін стану навколишнього середовища – Вища контрольна комісія із питань екології України.

Sustainable Ecological Management

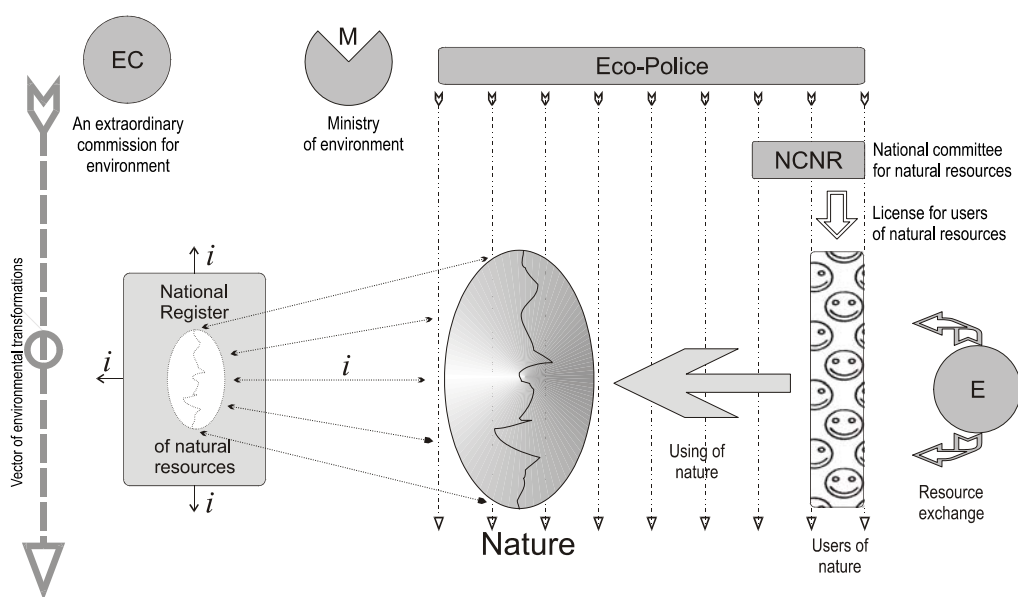

Fig. 1. Scheme of National Ecological Management System with protected against corruption relations.

© Independent intellectual Centre RN 1-A-992-0 FIS, 2003.

Коментар:

На перший погляд може здатися, що пропонується дуже велика кількість нових бюрократичних структур.

На справді ж усі (окрім Ф7 і біржі) вищевказані функції існують сьогодні, і вони належним чином “обюрокрачені”. Проте зараз вони зібрані в одну централізовану структуру, а тому замість динамічного балансу стримувань, противаг і взаємного контролю – створюють взаємне гальмування.

Взаємодія елементів системи

Основою системи є облік і контроль. Його забезпечує **Національний Регістр Природних Ресурсів України**. Він автономний і відповідає за точність, достовірність і збереження інформації, що міститься в ньому. Ця інформація еквівалентна природній компоненті національного капіталу України.

На підставі даних Регістра про наявні природні ресурси, **міністерство** розробляє методи і нормативи природокористування, визначає обсяги відновлюваних ресурсів, які можуть бути використані без збитку і передає їх Ресурсній Біржі для розподілу.

Ресурсна Біржа розподіляє вільні ресурси на конкурсній основі.

Національне агентство природних ресурсів на підставі встановлених нормативів ліцензіює природокористування і здійснює контроль виконання ліцензійних зобов'язань. Воно розділяє відповідальність за дотримання ліцензійних зобов'язань з природокористувачем.

Загальний контроль над станом природних ресурсів і практичним поводженням з ними здійснює **екологічна поліція**, яка в порівнянні з існуючою екологічною інспекцією володіє розширеними силовими і оперативними функціями. Можливе тимчасове перепідпорядкування екологічної поліції до системи МВС.

Для більш повного представлення інтересів конкретних природних об'єктів, в тих випадках, коли це доцільно, створюються **спеціалізовані суспільні організації-опікуни**. Вони представляють інтереси цих природних об'єктів перед відповідними органами влади і широкою громадськістю, але власниками або орендарями цих об'єктів не є.

Об'єкти природно-заповідного фонду і Землі Резерву знаходяться у віданні **Національного агентства резервацій і заповідників**.

Вся сукупність змін стану навколишнього середовища, яка відбулася в наслідку впливу природних чинників і дії цивілізації визначається **Вищою контрольною комісією по екології**, яка у разі визначення негативного вектора цих змін, аналізує причини його появи і застосовує надзвичайні заходи для виправлення ситуації.

Захищеність пропонованої системи

Захищеність пропонованої системи полягає в тому, що роззосередженість функцій управління природокористуванням серед ряду автономних спеціалізованих організацій і об'єднання їх в систему взаємного контролю і спільної саморегуляції – утрудняє оволодіння системою з корупційною метою.

Загальний висновок

“Захищена система...” можливо і не ідеальна, але вона оригінальна і, у порівнянні з існуючою, – має ряд істотних переваг. Після відповідної доробки і уточнення – може бути реалізована.

IP/1/26.06.03/IIC/RN1-A-992-0/A01/FIS

Еколого-правова реформа України: визначення альтернатив

«Стратегія реалізації екологічної реформи в Україні», розроблена в Незалежному інтелектуальному центрі на початку 2003 року, містить пункт 4.2, що передбачає розробку двох концепцій такої реформи (економічної і правової), їх порівняння і усвідомлення суспільством, а лише потім розробку на їх основі комплексної реформи, яка і повинна бути реалізована.

Як показують результати спостережень за інтелектуальним процесом в даній сфері, діюча парадигма взаємостосунків людини з природою (природокористування) допускає певну свободу мислення у напрямі економічних моделей реформування, але практично блокує мислення в області етики і права. Спробі зняти це блокування соціального інтелекту – і присвячена ця робота.

1. ПАРАДИГМА «СЕПАРАТИЗМУ І КОНФРОНТАЦІЇ»

Людина – вінець творіння. Природа – базовий ресурс.

Наслідки

Людина використовує природу, довільно встановлюючи і змінюючи закони природокористування.

Вектор розвитку

Розвиток людини і людства супроводжується використанням природи, поступовим відривом від неї, і переходом від природного існування до повністю штучного.

Прояви вектора розвитку

Жителі міст поступово стають «інкубаторськими».

Альтернатива

Або (А) ми повністю відриваємося від природи і створюємо собі штучне навколишнє середовище, а потім і внутрішнє, зміст, турботу і відповідальність за які повністю беремо на себе;

Або (Б) ми на якомусь етапі втрачаємо контроль над ситуацією, і тоді... «вінець творіння» перетвориться на «кінець творіння». Кінець може бути тривалим і болісним.

2. ПАРАДИГМА «КРОВНОГО ЗВ'ЯЗКУ»

Людина – дитя природи і по відношенню до неї, окрім прав, має ще і деякі обов'язки.

Наслідки

У природи в стосунку до людини також є деякі права, порушення яких для людини – карально.

Якщо кровний зв'язок і вдасться розірвати... це буде боляче, небезпечно, і супроводжуватиметься втратами.

Вектор розвитку

До усвідомлення – через страждання (усвідомлення людиною і людством своїх обов'язків в стосунку до природи відбувається по мірі того, як ці обов'язки порушуються... і приходить розплата).

Прояви вектора розвитку

Природу починаємо охороняти і зберігати переважно після того, як її винищимо до такого ступеня, що починаємо самі страждати від цього.

До прав свого організму, який також є частиною природи, ми починаємо серйозно ставитись переважно тоді, коли він починає серйозно карати нас за нехтування ними.

Альтернатива

Або (А) людство продовжуватиме спроби розірвати свій кровний зв'язок з природою, і всі стосунки з нею зводитиме до природокористування;

Або (Б) людство визнає за природними об'єктами і комплексами право спорідненості і відповідним чином змінить свої взаємостосунки з ними.

3. ПАРАДИГМА «САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ЧЕРЕЗ ВЗАЄМОПОВАГУ»

Людська цивілізація – всього лише чергове відхилення від природної рівноваги, і своє право на існування (якщо воно у нас є) – нам ще належить довести і заслужити.

Наслідки

У такому разі програми, стратегії, проекти і розмови про «стійкий розвиток» – всього лише прелюдія до відкриття більш масштабної теми «**стійке існування**». Або її гіршого варіанту: «*стійке виживання*».

Вектор розвитку

Розвиваючи діючу модель природокористування, – ми все далі відхиляємось від рівноваги.

Прояви вектора розвитку

У процесі підготовки до міжнародної конференції міністрів «Довкілля для Європи» (травень 2003) в Києві було збудовано масштабний комплекс підземних і наземних споруд «водно-інформаційний центр» (музей води), що супроводжувалось вирубкою дерев і порушенням квазіприродної рівноваги загалом сформованого біоценозу парку «Хрещатий» - одного з кращих парків Києва.

Одночасно, пропозиція про те, щоб зустріти конференцію міністрів-екологів відкриттям першої в світі міської екологічної мікрорезервації «Болотце Сірої Чаплі» і зробити цю подію відправною точкою розвитку міжнародної програми «WIN-city» (Wild Indigenous Nature in city / Дика, Корінна Природа в місті) – що дійсно представило б Київ з кращого боку і зробило б його лідером, – підтримана не була.

Такий ось показовий вибір: вибір на користь центральної частини міста, пивного ресторану при «водному центрі» і звичних уявлень про престиж. А природна рівновага і стійкий розвиток – до уваги не беруться.

Альтернатива (зміни моделей природокористування)

або (А) економічна модель природокористування в тому вигляді, в якому вона прийнята сьогодні: дії людини в стосунку до природи визначаються міркуваннями економічної доцільності;

або (Б) правова модель взаємостосунків людини з природою, заснована на взаємному визнанні невід'ємного права на існування і взаємній пошані суттєвих інтересів сторін.

4. Сучасний стан

Станом на 2003 рік в суспільстві представлені обидві моделі взаємостосунків людини з природою: економічна і правова.

В той час, як економічна модель просто недосконала і знаходиться на початковому етапі свого розвитку, то правову взагалі ще неможливо вважати моделлю: вона знаходиться в зародковому стані, не є системою, а швидше – сукупністю кількох неусвідомлених суспільством парадигм, над кристалізацією яких сьогодні працює громадська думка.

Парадигми майбутньої еколого-правової моделі існують одночасно і паралельно, вибір між ними ще належить зробити.

Коли цей вибір буде зроблено – почнеться формування моделі, а з тим і розвиток повноцінної системи взаємовідносин людини з природою на основі права. Усвідомлення, конкретизація, і прискорення цього процесу складають суть еколого-правової реформи суспільства.

5. Загальний висновок

Включення моральних і правових категорій до числа параметрів, які визначають актуальну модель природокористування не лише можливо, але і необхідно тому, що відкриває нові можливості виживання в тій безвиході, куди людство поступово заходить.

Для розробки і розблокування нових шляхів необхідне залучення фахівців з нових, гуманітарних, областей і створення спільного для економістів, гуманітаріїв і природознавців понятійно-семантичного комплексу (можливо, такого, що визнає рівні права сторін).

На основі такого комплексу можливе створення нових, перспективніших, моделей організації взаємостосунків людини з природою. Що і стало основою для нашої ініціативи щодо проведення комплексної екологічної реформи суспільства. Хоча, завдання це, в першу чергу, - інтелектуальне.

Можливо, така реформа була б корисною не лише для України.

IP/1/24.06.03/IIC/RN1-A-992-0/A01/FIS

Про необхідність Екологічної Реформи України

Передмова

Тези доповіді про екологічну реформу України (ЕРУ-1/1) було представлено на 4-у Всеукраїнську конференцію екологічної громадськості, яка проводилась в комплексі з 5-ою Міжнародною конференцією “Довкілля для Європи” (Київ, 17-25 травня 2003 року). Доповідь було залучено до друкованих матеріалів конференції, які чекають на своє видання і понині (на 2004 рік).

Одночасно, стислий виклад основ запропонованої реформи було передано Президенту України і, трохи згодом, до Верховної Ради України. Через місяць, Указом Президента України № 485/2003 від 06.06.2003 було зроблено перші кроки в запропонованому Стратегією напрямку. Але сама Реформа проголошена не була.

Цей рух було продовжено Указом Президента України N 1039/2003 від 15 вересня 2003 року, який організаційно розмежував охорону довкілля і управління користуванням природними ресурсами. Проте системний зміст перетворень для загалу розкритий не був.

Ситуація, яка склалась після цього, виглядає так: обережні кроки Президента в напрямку нової системи і повне їх нерозуміння з боку громадськості, яка з новою системою зовсім не знайома. Далі вступає в дію закон соціоінтелектуальної інверсії: відсутність в суспільстві потрібної інформації, як правило, заповнюється її протилежністю.

Відсутність необхідних ресурсів у Незалежного інтелектуального центра не дала йому можливості ознайомити суспільство з теорією і стратегією екологічної реформи, щоб таким чином підтримати дії Президента. Натомість в суспільстві поширились погляди несвідомих перспективності вчинених дій соціальних груп, які володіють інформаційним (і не лише інформаційним) ресурсом. Ці погляди співпали з інтересами “тіньовиків” і корупціонерів.

При цьому було використано і те, що Указом Президента України N 1039/2003 від 15 вересня 2003 року Державну службу заповідної справи було віднесено до відання Державного комітету природних ресурсів України.

Рішення про заповідники справді було помилковим. Але громадськість і депутати не знали, що Екологічна Реформа України передбачає виділення функції опіки заповідних територій (Ф-4 в документі ЕРУ-2/1) в окреме, самостійне відомство, яке було б здатне протистояти інтересам інших структур і нести відповідальність за свої дії або за свою бездіяльність: в новій системі цим має займатись підпорядкована безпосередньо Президенту і Верховній Раді “Національне агентство резервацій і заповідників України” (“Еколого-економічна реформа України: вибір організаційної моделі”). От за що варто було боротись! Натомість вся боротьба точилась лише про те, яке з двох існуючих відомств буде “хазяїном” заповідників:

- Держкомресурсів, щодо якого існувала обґрунтована підозра у майбутньому використанні заповідників у якості ресурсу,
- чи Міністерство, яке та ж сама громадськість звинувачує в корупції (стаття “В Украине процветает экомafia” в газеті “Вечерние Вести”, № 015 (1114), від 3 лютого 2004 р., та інші).

Тиск, вчинений на Адміністрацію Президента, справив свій вплив: після майже річної боротьби видано Указ Президента України 6 березня 2004 року N 317/2004 «Про внесення змін до Указів Президента України». Цим Указом Державну службу заповідної справи повернуто в лоно міністерства. Перемогло міністерство, але в системному плані це був крок назад: функції загального управління нормативним полем держави і ведення справ конкретних об’єктів знову поєдналися під однією “стелею”. А це не менш корумпогенно, ніж передача заповідників Держкомресурсу².

Таким чином імовірність того, що перші кроки Екологічної Реформи України будуть продовжені – опинилась під сумнівом. Актуальність доповіді “Про необхідність Екологічної Реформи України” знову зростає. Доповнена і розширена, вона пропонується читачу через рік після своєї появи.

* * *

Україна активно реформується. Засоби масової інформації постійно повідомляють про розвиток пенсійної реформи: громадяни знають її мету, хід реалізації та проблеми, які виникають по ходу. Неослабну увагу суспільство приділяє податковій реформі, аграрній реформі, земельній реформі, реформі системи медичного обслуговування населення, реформі системи освіти, реформі збройних сил України... З меншим розголосом, але неупинно, розгортається адміністративна реформа...

Реформами охоплено всі сектори економіки і всі сфери життя нашого суспільства.

Всі – окрім екології.

Тому мета цієї праці – показати причину відсутності адекватних змін в еколого-регуляторній системі держави, їх необхідність і шляхи проведення.

² На відміну від інших природних об’єктів, заповідники взагалі не ресурс, а еталон, який має використовуватись для вивчення, спостереження і порівняння, а тому, по аналогії з технічними еталонами мір і ваги, заповідна справа повинна мати власну систему забезпечення стабільності в суспільстві. Ця система повинна враховувати, що по мірі знищення загального довкілля, цінність заповідних територій зростатиме і коруптивний тиск на систему їх стабілізації посилюватиметься. Посилюватиметься і значення заповідників для держави, нації, людства. Тому загальнонаціональна служба заповідної справи вже тепер повинна бути автономною, сильною і незалежною для того, аби самостійно нести відповідальність за збереження довірених їй національних і загальнолюдських еталонів природи. А це означає, що організаційно вона повинна бути самостійною так, як самостійна служба омбудсмана, і готуватися до асоційованого об’єднання в майбутню глобальну агенцію заповідників і резервацій під егідою ООН, яка рано чи пізно буде створена.... (С.К.).

Частина перша: Корупція і Сталий Розвиток

Необхідність Екологічної Реформи для нашого суспільства походить із двох причин:

- **Необхідність боротьби з корупцією.**
- **Необхідність переходу до сталого розвитку.**

Сьогодні ці дві проблеми активно використовуються в якості приводу для проведення “говорильних” заходів у суспільстві, в результаті чого корупції менше не стає, а під розмови про сталий розвиток – людство неухильно рухається шляхом поглиблення своєї останньої, глобальної кризи.

Питання корупції і сталого розвитку нерозривно пов’язані між собою. Вони як дві сторони однієї медалі: недосконала система управління природокористуванням породжує корупцію і вигідна корупціонерам, а те, що вона при цьому є кризовою – їх, на час задоволення коруптивної мотивації, не зупиняє.

Більше того, корупціонери, за визначенням, займають впливові пости. І саме вони, свідомо чи несвідомо, сприяють тому, щоб корупція розглядалась виключно в якості практики традиційних хабарів, а не як сучасна система паразитних впливів і мотивацій, що викривлюють функції офіційної системи управління, аж до повної її, в певних випадках, нейтралізації та використання не за призначенням.

Тому внесемо ясність: в цій доповіді

суспільство сталого розвитку розглядається як суспільство, в якому реалізовано систему управління яка не веде до кризи (суспільство з захищеною, антикризовою системою управління);

корупція³ – це система паразитних мотивацій і впливів на систему управління та саморегуляції суспільства (хабарництво – лише частина більш загального явища корупції), корупція веде до кризи.

³ ст. 1. Закону України N 356/95-ВР “Про боротьбу з корупцією” визначає корупцію як “...діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.”, але сама ж визнає це формулювання не повним. Таке побутове визначення корупції звичне для правоохоронних органів, але не є системним. За його межею залишаються корупційні діяння: а) “без отримання вигоди” – наприклад, зроблені в силу звички, на родинній основі, на основі політичних переконань, або по знайомству; б) здійснені “для отримання вигоди законним шляхом” – наприклад, вигода у вигляді законних грантів або субсидій, чи навіть заслужених державних відзнак або успішної кар’єри; в) “для уникнення збитків” – дуже поширена практика, коли посадові особи, призначені контролювати певний процес в державі, не втручаються в інтереси більш впливових осіб, обмежуючи свою функцію дрібними порушеннями; г) неохопленою залишається також системна корупція в масштабі юридичних осіб – коли всі посадові особи діють відповідно до своїх посадових обов’язків, але організація в цілому свої функції не виконує або навіть шкодить суспільству; д) інші системні причини і прояви корупції.

На нашу думку, основною системною ознакою корупції є невиконання або порушення своїх функціональних обов’язків посадовою особою або цілою організацією, незалежно від її мотивації або підпорядкування. Звідси витікає, що кримінальна корупція є лише частиною корупції системної, яка і становить основну загрозу суспільству. (С.К.)

Говорячи про корупцію і сталий розвиток, треба розглядати внутрішній конфлікт інтересів, формально і неформально створений у посадових осіб і виконавців державної служби та парадержавних організацій.

Під парадержавними організаціями розуміємо структуроформуючі органи суспільства, які доповнюють органи державного управління.

Отже, боротьба за суспільство сталого розвитку може розглядатися як усунення системних основ виникнення паразитної мотивації в системі управління і самоорганізації суспільства. І в першу чергу – у державній службі.

1. Корумпогенність існуючої системи

В сучасному суспільстві існує два основних джерела збагачення: влада і ресурси.

В той час, як штучно створені людиною ресурси мають конкретно визначену ціну і цінність, вважаються капіталом і знаходяться на фінансовому обліку, – то природні ресурси використовуються у більш вільному режимі.

Це стало причиною того, що основним джерелом швидкого збагачення стали саме операції з природними ресурсами.

І саме прагнення зберегти це джерело доходу недоторканим – стало причиною того, що система управління природними ресурсами значною мірою виведена з під уваги суспільства в тінь, законсервована на архаїчному організаційному рівні і підпорядкована вирішенню неформальних завдань із сфери паразитної мотивації і впливів. Коротше кажучи, система управління природними ресурсами організаційно корумпогенна.

Для порівняння: система управління рухом фінансового капіталу включає банківську систему на чолі з Національним банком (в Росії – Центробанком), податкову систему, міністерство фінансів, міністерство економіки, Держкомстат, Рахівничу палату, систему бірж, і цілу групу інших самостійних системоутворюючих органів, які створюють систему балансів і противаг у цій галузі. Утворена таким чином система ринкової економіки проявляє здатність до саморегуляції. Роль державного управління зводиться до коригуючих впливів за для підтримання оптимального режиму діяльності. Опанувати цю систему з коруптивною метою вкрай важко, а уникнути при цьому загальної уваги – взагалі неможливо. І незважаючи на всю свою прогресивність, система фінансового обігу весь час знаходиться в фокусі уваги, критикується, постійно вдосконалюється.

В той же час організація управління природними ресурсами знаходиться зовсім на іншому рівні. Функції реєстрації, оцінювання, розподілу природних ресурсів, видачі дозволів і ліцензій на природокористування, контролю за природокористуванням, встановлення розмірів і накладення штрафів за виявлені порушення, встановлення зборів за природокористування і за знищення довкілля, акумуляція отриманих зборів у спеціалізованих фондах і фінансування з цих фондів природоохоронних заходів – все це, і ще багато іншого (було станом на 14.05.2003 р.⁴) зібрано в одну галузеву піраміду під керівництвом однієї посадової особи (органи місцевого самоврядування, які теж причетні до цих функцій, не є фаховими екологічними органами і належать швидше до категорії природокористувачів).

⁴ Після 06.06.2003 “піраміду” було розділено на двох: Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та Державний комітет природних ресурсів України (С.К.).

Які це дає можливості для захоплення контролю над системою – наводити не варто. Про жорсткість конкурентної боротьби говорить той факт, що середній термін перебування на ключовому посту керівника піраміди (міністра) складає близько півтора роки. За цей час чергове фінансово-політичне угруповання частково задовольняє свої інтереси і поступається іншому.

Тут треба взяти до уваги, що в сучасному виробництві конкурентоспроможність бізнесу значною мірою залежить від жорсткості вимог природоохоронного законодавства в суспільстві та від їх дотримання конкретним виробником.

Найприбутковіший бізнес відзначається хижацьким ставленням до довкілля.

Просте послаблення природоохоронного контролю робить бізнес прибутковим. Цей шлях навіть є до певної міри перспективним: загальний параліч системи управління природокористуванням може спричинити тимчасовий економічний підйом в країні за рахунок зростання прибутковості і розвитку природоруйнівних галузей економіки. Що ми і спостерігаємо в Україні в 2000-2003 рр.

В цьому сенсі природоохоронне міністерство є системним конкурентом для більшості міністерств Кабміну і вони економічно зацікавлені в максимальному послабленні його позицій.

Окремі фінансово-політичні угруповання – навпроти, зацікавлені в посиленні “природоохоронного” пресингу... при умові, що ключову позицію в системі займає їх людина (зі своєю командою). Тоді екологічний пресинг падає на конкурентів, а природні ресурси з супутніми вигодами дістаються “своїм”.

Конкуренти, відповідно, зацікавлені в нейтралізації природоохоронної системи і, якщо не в стані контролювати систему цілком – намагаються чинити корумпогенний вплив на її окремі елементи.

Висновок:

- система управління природними ресурсами організаційно корумпогенна;
- те, що, під час проведення ринкових реформ і накопичення первинних капіталів, про адекватну реформу системи управління природними ресурсами навіть не заїкаються – явище, з точки зору корупції – закономірне.

2. Антикоруптивність (функціональна стійкість) систем управління

Функціональна стійкість систем управління – це їх здатність протистояти зовнішнім нештатним факторам впливу на систему і не допускати появи внутрішніх паразитних факторів. Вона підтримує збереження закладених в систему функцій на довгий строк і зберігає працездатність в екстремальних умовах.

2.1. Функціональна стійкість технічних систем забезпечується рядом заходів:

- 1) відповідність якості використаних матеріалів розрахунковим навантаженням на систему (в механіці розрахунок допустимих навантажень включено до знаменитого курсу “сопромат” – “стійкість матеріалів”);

- 2) введення резервних систем (в авіації і космонавтиці всі критичні системи управління дублюються і повторюються навіть більше раз);
- 3) створення спеціалізованих систем захисту і компенсації впливів на основну систему: починаючи від надійної оболонки яка має широкий спектр варіацій в залежності від роду і класу захисту (захист від пилу, вологи, електромагнітних полів, радіації, механічних пошкоджень та ін.) – до активних компенсаторних систем, діючих у протифазі до небажаного впливу. Таких, як системи термо-, електро- і просторової стабілізації.
- 4) удосконалення основної системи з метою зменшити навантаження на її критичні вузли і підвищити її адаптивну лабільність. Наприклад, поява децентралізованих телекомунікаційних мереж (Арпанет, Інтернет) була пов'язана з необхідністю забезпечити виживання і дієвість системи управління в умовах ураження ядерним ударом.
- 5) розробка нових систем, в основу яких покладено інші конструктивні принципи, і які в силу своєї принципової новизни не матимуть недоліків своїх попередників (що відбувається дуже нечасто).

2.2. Функціональна стійкість соціальних систем
забезпечується на тих же самих принципах, з урахуванням специфічних особливостей соціального матеріалу.

- 1) відповідність якості працівників розрахунковим навантаженням на систему – забезпечується встановленням диференційованих професійних вимог до працівників і проведенням відповідної кадрової політики;
- 2) введення резервних систем, на відміну від прийнятого у техніці простого дублювання, – отримало форму соціальної системи взаємних противаг, контролю, стримувань і конкуренції, що є одночасно і резервним дублюванням, і удосконаленням основної системи управління.

В економіці для підтримання технологій такого типу створено антимонопольний комітет, в сфері державного управління – інстинктивне прагнення до монополізації влади також змагається з цивілізаційним процесом її розосередження серед ряду системно взаємодіючих на основі законів, норм і процедур організацій.

- 3) створення спеціалізованих систем захисту і компенсації впливів на основну систему управління в соціальному вимірі також широко практикується – починаючи від спеціалізованих служб фізичного захисту в податковій інспекції, судовій системі, до компенсаторних соціальних систем особливого соціального статусу державних службовців і діяльності служб внутрішньої безпеки в силових органах.
- 4) удосконалення основної системи з метою зменшити навантаження на її критичні вузли і підвищити її адаптивну лабільність – є найбільш цінним і перспективним напрямком підвищення функціональної стійкості соціальних систем управління, і в той же час застосовується в дуже незначній мірі. Можливо, саме через свою антикоруптивну ефективність. Приклади успіху таких змін в нашій соціальній практиці знайти важко. З деякими запереченнями, це може бути децентралізація системи торгівлі...
- 5) запровадження принципово нових систем управління – найбільш важкий і рідкісний соціальний процес, який супроводжується великим ризиком і реалізується набагато рідше, ніж проголошується. Кожна успішна спроба

піднімає суспільство на новий щабель розвитку, і робить його більш ефективним та конкурентноздатним на міжнародній арені. Прикладом може служити економічний стрибок азійських “малих тигрів” (Японія, Тайвань, Сінгапур, Південна Корея), а згодом – і Китаю. Україна на такий “стрибок” ще не спромоглась (будемо вважати, що вона “глибоко присіла” перед стрибком).

Висновки:

- Принципи забезпечення функціональної стійкості технічних і соціальних систем управління в основному співпадають, і є універсальними.
- Боротьба з корупцією в соціальних системах управління не буде ефективною доти, доки для забезпечення функціональної стійкості системи не буде використано весь спектр системних заходів.
- Традиційно використовуються перша і третя групи заходів.
- Найбільш ефективними є друга і четверта групи заходів.
- Найбільш перспективною і рідкісною є п’ята група заходів.
- Сталого розвитку не буде, доки корупція нездоланна.

3. Антикоруптивність управління екоресурсами, як умова сталого розвитку

3.1. Трагедія сталого розвитку

Трагедія сталого розвитку полягає в тому, що загальновизнана програма його запровадження (“Agenda XXI”, 1992-2002 рр., \$ 600 млрд.) була створена, розпочата і провалена ще до появи загальновизнаної теорії сталого розвитку. Вона є дитям екологічної необхідності і політичних компромісів.

Теоретична ясність відсутня в наслідку того, що сама ідея сталого розвитку – чергова утопія. Розвиток ніколи не буває сталим, хіба що на дуже короткому часовому проміжку. А поява ідеї “sustainable development” пов’язана саме із пошуком виходу із перспективного тупика – приви́ду глобальної екологічної катастрофи, який постійно маячить на шляху розвитку цивілізації і явно наближається.

Розуміючи це, наші теоретики досі знаходяться в пошуках якого-небудь більш раціонального терміну, який би позначив теоретичну альтернативу передбачуваній катастрофі. Проте, не маючи працездатної теорії, важко знайти і назву. Тому пропонують нові терміни, в які вкладають щоразу інший зміст. Наприклад, “збалансований розвиток” і “гармонійний розвиток”, які уже не є точним відповідником англomовного оригіналу, але мають ту перевагу, що не заперечують самі себе по визначенню.

А практики тим часом практикуються у складанні рапортів про безглузді досягнення неможливого.

Повідомлення про те, що Україна вже досягла “сталого економічного розвитку” належать до числа небезпечних. Небезпечних тому, що сталий розвиток однієї частини організму у відриві від інших – є небезпечною хворобою, ім’я якої – канцерогенез.

Ідея сталого розвитку економіки суперечить загальній ідеї сталого розвитку. Окрім економіки існують ще і культура, екологія, політичний устрій... Сталий

розвиток або є, і тоді він всеохоплюючий, або його нема, і тоді країна, окремі галузі якої “досягли сталого розвитку”, а інші – ні, схожа на людину, окремі органи якої знаходяться ще “тут”, а про інші – радісно повідомляється, що вони вже далеко “там”. Це або неправда, або смерть. Бо таке суспільство нежиттєздатне.

Загалом, **проблема сталого розвитку – це виключно проблема розвитку систем управління в напрямку досягнення екологічної (не плутати з економічної!) саморегуляції людства на всіх його рівнях: від глобального – до індивідуального.** А лімітуючим, і для всіх визначальним фактором є екологічний фактор, який пов’язаний з обмеженістю природних ресурсів.

Ось чому для забезпечення сталого розвитку України – пріоритетним є саме розвиток системи управління природокористуванням та інших форм взаємостосунків з природою.

Критика теорії сталого розвитку і розв’язання її внутрішніх суперечностей загалом – лежить за межею даного викладу. Термін “сталий розвиток” тут пропонується вживати у значенні “розвиток, який не супроводжується значними кризами”. Запропоновані рішення не носять абсолютного характеру, а лише піднімають систему регуляції природокористування на вищий, у порівнянні з існуючим на момент публікації Екологічної Реформи України (з точкою відліку Екологічної Реформи України – 14.05.2003), щабель розвитку.

Як уже показано у першому розділі, основними недоліками існуючої системи управління природокористуванням є її нерозвиненість, неавторитетність і нестійкість до паразитних впливів – коруппогенність. До того ж другорядне значення екологічних служб і підпорядкування їх хибному розумінню “вищих” інтересів економіки, політики, держави або населення – відповідає відомчим інтересам конкуруючих природоруйнівних відомств і окремих природокористувачів. Це також один із проявів корупції.

3.2. Нове місце екологічних систем управління в ієрархії суспільних цінностей

Отже, на сьогодні, ключовою умовою виходу на шлях до сталого розвитку є запровадження нової, захищеної від коруптивних впливів системи управління природокористуванням (див. документ ЕРУ-1/1, документ ЕРУ-2/1, документ ЕРУ-2/2 і схему № 1).

З цим нерозривно пов’язане нове місце екологічних систем управління в ієрархії суспільних цінностей. Екологічний аспект будь-якого проекту і всіх видів діяльності повинен стати домінуючим.

Для цього є два шляхи:

Перший шлях (традиційний) – грубе адміністрування: сконцентрувати всі функції управління в єдиному екологічному відомстві, надати йому надзвичайні повноваження і нав’язати через цей механізм свою волю всім іншим складовим елементам суспільства. Цей шлях є нереальним і безперспективним тому, що:

по-перше, йому різко протидіятимуть інші силові та економічні відомства,

по-друге, в суспільстві відсутнє джерело такої, здатної скрутити все суспільство, волі.

І то добре, бо:

по-третє: коефіцієнт мафіозності⁵ і корумпованість такої системи у випадку її реалізації – зростуть непомірно.

Другий шлях (прогресивний) – еколого-економічна саморегуляція суспільства.

Цей шлях пов'язаний з переведенням системи управління на вищий системний рівень, і полягає у створенні розосередженої системи управління на основі комплексу спеціалізованих організацій, кожна з яких відповідає за одну, чітко визначену і економічно обґрунтовану соціальну функцію, а всі разом – створюють єдину систему саморегуляції екологічних аспектів буття нашого суспільства (ЕРУ-2/1).

Ідеологічна основа і основні елементи інфраструктури такої антикоруптивно-захищеної системи еколого-економічної саморегуляції суспільства була розроблена і запропонована в якості мети для екологічної реформи України Незалежним інтелектуальним центром у 2000-2003 роках.

Побіжний огляд досвіду різних країн показує, що, незважаючи на те, що окремі елементи системи мають випробувані світовою практикою аналоги (національний реєстр як система обліку; біржа як система конкурентного розподілу ресурсів; міністерство в якості центрального органу нормоутворення і непрямої координації; екологічна поліція як система силового контролю, та ін.), принцип їх поєднання в систему еколого-економічної саморегуляції є новим, і може бути корисним для інших країн ближнього і дальнього зарубіжжя.

3.3. Переваги системи захищеної еколого-економічної саморегуляції суспільства перед простим адмініструванням

В сучасному суспільстві принцип прямого адміністрування свій найвищий розвиток отримав у соціалістичній плановій економіці і командно-адміністративній системі управління. Обґрунтування загальної потреби переходу від плану до ринку лежить за межами даної праці, тому обмежимось ствердженням того, що Україна з 1991 року обрала шлях ринкових реформ. Реформи ведуться в усіх (майже в усіх) сферах суспільного устрою і, якщо не брати до уваги якості їх виконання, то вони полягають у пристосуванні реформованих соціальних систем до умов ринкової економіки. Вони мають теоретичне обґрунтування, плануються, і носять системний характер.

І лише зміни структури управління екоресурсами на протязі 1991-2003 років мали характер якщо не випадковий – то ситуативний: вони весь час були вторинною відповіддю на події, що відбувались в політиці, економіці та інших сферах буття українського суспільства.

Завданням же системних реформ є передбачення майбутніх подій і випереджаючі зміни для організації ефективної роботи системи в перспективі.

Суспільство знає мету і засоби реформ політичного устрою, ринкових реформ в економіці, реформ в оборонній і в соціальній сферах. Лише в екології – тиша і мовчазний перерозподіл сфер впливу (а це не може вважатись системною реформою).

⁵ Формула розрахунку коефіцієнту мафіозності соціальних систем розроблена в Незалежному інтелектуальному центрі в 1992 році і опублікована в збірці «Коефіцієнт мафіозності», Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, 1996.

Кроки, зроблені у відповідності з Указами Президента № 485/2003 і № 1039/2003 загалом відповідають вимогам Екологічної Реформи України, і могли б вважатися її повноцінним початком, якби не одно “але”: реформу не оголошено і її мету не обнародовано. А **реформи такого масштабу і суспільного значення таємно не робляться**. Вони мусять бути публічними.

Досвід Незалежного інтелектуального центру свідчить, що суспільство негативно реагує на незрозумілі кроки влади і звично шукає в них якогось підступу. Екологічна Реформа України якраз і була розроблена з урахуванням цього досвіду: стратегія реформи передбачає залучення творчого потенціалу всього суспільства. Хоча, можливо, саме цей пункт стратегії Екологічної Реформи України і виявився неприйнятним для керівників старого (адміністративного) стилю. Стилю, який також має бути реформовано.

Залишається перерахувати переваги еколого-економічної саморегуляції над екологічним адмініструванням:

- ✓ менше волонтаризму – більше законності;
- ✓ менше бюрократизму – більше відповідальності;
- ✓ ліквідація технологічного протиріччя між екологією і економікою;
- ✓ економічний метод спілкування з економічними структурами;
- ✓ злиття екології з економікою в єдину систему;
- ✓ саморегуляція через взаємний контроль автономних елементів системи;
- ✓ антикоруптивна дія;
- ✓ виведення природних ресурсів із сфери дії тіньової економіки.

3.4. Економічна ефективність переходу на еколого-економічну саморегуляцію

Глобальний масштаб

- **Що буде у випадку збереження існуючого “статус-кво”:**

Короткотермінова вигода і крах. Економіка знищить екологію, зробить “великий бізнес” на екологічній кризі і спробах її подолання, а потім сама понесе втрати і загине разом із нашою цивілізацією.

- **Вигоди від запровадження реформи:**

Менша прибутковість, але довгострокова вигода. Екологія і економіка навчаться співіснувати протягом тривалого часу, протягом якого людство отримає можливість змінитись і вижити.

Національний масштаб

- **Що буде у випадку збереження існуючого “статус-кво”:**

Україна зробить “бізнес” на розтраті свого екологічного капіталу і стане смітником (господарчим двором) Європи та інших країн, які вирішуватимуть за її рахунок свої екологічні та економічні проблеми. Україна весь час перебуватиме на межі екологічної кризи (а, з часом, – і за межею).

- **Вигоди від запровадження реформи:**

Україна врятує своє довкілля, при цьому вона, якщо і не досягне сталого розвитку – то в числі перших наблизиться до нього настільки, наскільки це взагалі можливо.

Індивідуальний масштаб

- **Вигоди від запровадження реформи:**

Українцю не треба буде витрачатись на оздоровлення і відпочинок в тих далеких краях, які зуміли належним чином оцінити і зберегти своє довкілля. Налагодивши еколого-економічну саморегуляцію, він матиме все це вдома.

- **Що буде у випадку збереження існуючого “статус-кво”:**

Українець житиме в індустріальному середовищі, він буде тяжко працювати і нищити своє довкілля разом з своїм здоров'ям, а потім дивитиметься по телевізору оповіді про ті краї, де природу ще збережено. Багатші грабуватимуть Україну для того, щоб на ці гроші поїхати туди, де краще живеться, але для того, щоб потім відновити втрачене здоров'я, все одно ніяких грошей не вистачить.

3.5. Особливості запровадження еколого-економічної саморегуляції суспільства і перспективи розвитку.

Еколого-економічна саморегуляція може бути запроваджена лише комплексними зусиллями всього суспільства. Детальніше про це – в “Стратегії реалізації екологічної реформи України” (ЕРУ-1/1).

Єдине доповнення: в зв'язку з тим, що Незалежний інтелектуальний центр згортає свою діяльність, розраховувати на його інтелектуальну підтримку з часом доводиться все менше. Але вчасно проведені консультації ще можуть допомогти уберегтись від помилок.

3.6. Висновки до частини першої

- Корупція і сталий розвиток – системні антагоністи.
- Подолання корупції є невід'ємною умовою сталого розвитку.
- Екологічна Реформа України є одночасно процесом запровадження антикоруптивної системи управління природокористуванням і переходом до сталого розвитку України.

Частина друга: Екологічна Реформа і Суспільство

4. Передумови Екологічної Реформи

4.1. Цивілізаційний конфлікт між економікою і екологією

Екологія і економіка – ці два слова утворені від єдиного кореня: грецьке слово “ойкос” присутнє в обох термінах, і означає дім, житло, життєвий простір. А от його продовження – відображають різницю у ставленні до цього простору: “номос” означає управління, а “логос” - слово про цей життєвий простір, наука.

В сучасному використанні ці терміни дещо відійшли від свого первинного значення: “економіка” – наука про технології ведення господарської діяльності, а “екологія” – наука про довкілля.

Цінність кожної науки визначається можливістю її практичного застосування, і, коли більш молода екологія зайнялась практикою – то зіткнулась з жорстким протистоянням укорінених протягом багатьох тисячоліть стереотипів безроздільної домінації чисто економічних принципів господарювання. В основі цих стереотипів лежать принципи економіки, які утворюють “чотирикутник розвитку” бізнесу.

А ці принципи жорстокі і недвозначні:

- все, що приносить прибуток – добро, а все, що його віднімає – зло --
----- (*ефективність*);
- чим прибуток більший і швидший – тим краще ----- (*темпи росту*);
- хто встиг першим – той обійшов конкурента ----- (*конкурентність*);
- зупинитися – неможливо ----- (*вічний двигун*).

Ці принципи не мають морального аспекту. Вони є об’єктивною реальністю економіки, а моральний аспект виникає лише від способу їх застосування і етичних його оцінок. Поява і становлення в ХХ столітті екології, власне, і були пов’язані з усвідомленням необхідності відкоригувати практику економіки.

Втручання екологічних принципів в економіку вимагає від останньої серйозних змін і попервах приходить в конфлікт з вищенаведеними принципами економіки.

Приведення економічних процесів до екологічних вимог на певний час знижує темпи росту, ефективність, конкурентноздатність, і динамізм суб’єкта господарювання. А господарник, який успішно зумів вийти за межі екологічних норм (наприклад, успішно здійснив акт корупції) – отримує перевагу в конкурентній боротьбі.

Це відбувається як в мікроекономічному масштабі (знищення дерев, крони яких затуляють оглядовість вітрин, вивісок магазинів та рекламних щитів у Києві відбувається в наслідку перемоги економічних принципів над екологічними), так і в макроекономічному (офіційна відмова США ратифікувати кіотський протокол щодо атмосферних забруднень обґрунтована саме економічними підставами).

Зіткнення принципів екології з економікою відбувається не лише в господарській площині та криміногенних діяннях. Воно має місце і в психології, і в побутових звичаях населення (наприклад, стиль відпочинку на природі), і в „науково-обґрунтованих” стратегіях планування розвитку міст (наприклад, боротьба із загазованістю автодоріг шляхом обрізки та знищення придорожніх дерев – “для провітрювання”), селищ і цілих регіонів (наприклад, планування соціально-економічного розвитку за рахунок прихованої екологічної деградації; готовність жертвувати довкіллям заради інвестицій – а це відбувається в Україні повсюдно).

Висновок:

- Конфлікт екології з економікою відбувається на всіх рівнях і носить цивілізаційний характер. Але долати його треба.

4.2. Українська невідповідність ринкових реформ і екологічного адміністрування

Ринкові реформи в Україні широко рекламуються з часу проголошення її незалежності. За цей час змінювались акценти і пріоритети, були успіхи і невдачі, суспільство по-різному оцінює їх результати, але загальний їх напрямок, їх суть загальновідомі і незмінні: переведення суспільства з принципів адміністрування (план) на принципи економічної саморегуляції (ринок). Формула реформ: “від плану – до ринку”. Вирішенню проблем економічної реформи присвячено тисячі законодавчих і нормативних актів, питання широко дебатується в засобах масової інформації.

Принципова зміна стосунків власності і форм господарювання вимагає і адекватної зміни форм екологічного контролю.

А тепер риторичне питання: про медичну реформу (перехід до страхової медицини), про пенсійну реформу, про військову реформу, про аграрну реформу, про реформу освіти, про ринкові реформи в усіх галузях економіки знають усі. Незважаючи на труднощі реалізації, їх принципи загальновідомі. А хто до 14.05.2003 хоча б що-небудь чув про екологічну реформу України? А тим більше про її принципи і стратегію запровадження?

В “Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”, затверджених Верховною Радою України в 1998 році (Постанова №188/98-ВР від 05.03.1998) не те що програма, а навіть ідея екологічної реформи відсутня. В результаті, “Основні напрямки...” намагаються “вписатись” в реформи, що проводяться іншими. Делікатно, та – малоефективно.

“Концепція сталого розвитку України” (2000 р.) також уникає прямого програмування системних змін технології управління в сфері екології.

Чому ж в інших сферах відбуваються системні реформи, а в екології – лише адміністративна?

Може, з екологією у нас все гаразд? А система управління екологічними аспектами суспільного буття в принципі готова до роботи в умовах приватної власності і ринкової економіки, і чекає лише адміністративного укріплення?

Все якраз навпаки: на час загальної приватизації і хижацького накопичування первинного капіталу – блокування системи екологічного

контролю було закономірним. Хижацька експлуатація природних ресурсів стала одною з основних “галузей” тіньової економіки.

Як результат, деяке покращення екологічних показників в 1992-95 роках, було пов’язане з розвалом офіційної економіки, а завдяки розквіту економіки тіньової – на початку другого тисячоліття було вже компенсоване і продовжує погіршуватись.

Відродження офіційної економіки в 2002-2003 роках також чинить свій згубний вплив на довкілля (наприклад, будівельний бум у столиці України почався разом з новим століттям, і відбувається за рахунок знищення її природних ресурсів).

Земельна реформа завдяки потужності задіяних економічних інтересів і неадекватності (безсиллю) екологічної інфраструктури соціуму вже зараз проявляє ефекти стихійного лиха. А максимум ще попереду...

Висновок:

- в сучасній Україні поєдналися процеси загальноцивілізаційного знищення природного середовища і процес розграбування природних ресурсів, викликаного блокуванням адекватних змін екологічного контролю в перехідний період соціально-економічних реформ.

4.3. Вектор змін стану довкілля: екологічна гіпердеструкція

Економіка весь час знаходиться в центрі уваги. Завдяки цьому про початок і припинення гіперінфляції знали всі. Але чи ми здатні помітити межу, за якою просте знищення природи переходить у ЕКОЛОГІЧНУ ГІПЕРДЕСТРУКЦІЮ?

Екологічна гіпердеструкція – лавиноподібне наростання деградації довкілля, викликане тим, що перейдено межу, за якою природа втрачає здатність до саморегуляції і самовідновлення.

За всім різноманіттям навколоекологічної інформації, якою перенасичені офіціоз і мас-медіа, відволікається увага від однієї простої істини, про яку знають всі. Знають і мовчать, в той час як вона є головною і повинна лунає як штурмове попередження: який сьогодні вектор змін стану довкілля?

Ця інформація повинна лунає у новорічному зверненні Президента до народу, вона повинна бути позначена на обкладинках книжок по екології і не лише по екології. Вона повинна супроводжувати громадянина в побуті і на роботі, по ній він має оцінювати свою і чужу діяльність. Вона повинна бути чіткою, ясною і однозначною. А офіційна річна доповідь “Про стан довкілля в Україні” повинна бути не лише доповіддю “про стан”, вона повинна також чітко і недвозначно представляти вектор тих змін стану довкілля, що відбулися у звітному році, розкривати складові компоненти цього вектора, методику його визначення і повідомляти, яких заходів вжито для його обернення на позитив.

А поки цього нема, і кожному доводиться вгадувати напрямок змін у довкіллі на основі фрагментарної інформації і власного досвіду.

Щодо короткотермінових змін, ще можна обманюватись саморекламою, якою перенасичені виступи офіційних осіб, але довгострокова оцінка – однозначна: в результаті нашої діяльності – природне середовище поступово зникає.

Всюди, де ведеться господарська діяльність і природокористування – обсяг природного середовища катастрофічно зменшується. В містах його вже

практично не залишилось (парки і сквери виводяться із природної рівноваги; багато з них просто забудовуються). Скоро Міністерство охорони навколишнього природного середовища України матиме титульний об'єкт своєї діяльності лише в заповідниках (і то без гарантії).

Спроби протиставити деструктивним процесам у природному середовищі розвиток екомережі носять поки що формально-організаційний характер і реального впливу на стан довкілля України не справили.

Більше того, заповідні і природоохоронні території майбутньої екомережі зазнають все більшого тиску і знищення під впливом економічних пріоритетів (сумна доля київських парків, включаючи Національний природний парк “Голосієве”, економічно-антиекологічні рішення про добудову Ташлицької ГАЕС і прокладення судноплавного каналу через ядро Дунайського біосферного заповідника – найбільш відомі приклади. А є ще і безліч менш відомих фактів нестворення водозахисних і прибережних смуг навколо водних об'єктів, та інше).

Довкілля поступово стає штучним і все більше залежить від надійності соціальної системи регулювання і забезпечення життєво-необхідних параметрів середовища. Природним таке середовище вже не назвеш.

Держава визначає і намагається стабілізувати загальні параметри води, ґрунту і повітря. Проте сучасній техніці стопроцентно-безвідмовні системи невідомі.

Людський фактор і недосконалість соціальних систем регуляції – додатково знижують їх надійність.

Отже, при підміні природних регуляторів штучними – техногенні екологічні катастрофи неминучі, а їх імовірний масштаб зростатиме відповідно до ступеню техногенізованості довкілля.

Довкілля скоро можна буде віднести до компетенції міністерства надзвичайних ситуацій.

Висновки:

- Вектор змін стану довкілля поки що виразно скерований до катастроф.
- Можливість змінити напрям вектору змін стану довкілля є, але лише за умови, якщо його не замовчувати, а зробити основою екологічної реформи всього суспільства.

5. Особливості Екологічної Реформи

5.1. Творчий характер

Аналіз інформації, отриманої на 5-й міністерській конференції “Довкілля для Європи”, яка відбулась в травні 2003 року в Києві, показав, що екологічні проблеми України неоригінальні. Вони притаманні всім країнам, які утворені в результаті розпаду СРСР.

Розвинуті країни Заходу можуть поділитись власним досвідом боротьби з цими проблемами, проте остаточного вирішення також не мають. Недостатню ефективність пануючих вирішень показали підсумки глобальної програми “Agenda XXI”, (1992-2002 рр., \$ 600 млрд.) підведені в 2002 році в Йоганнесбурзі.

Запропонована в 2003 році “Стратегія реалізації екологічної реформи України” пропонує новий шлях (технологію) проведення реформи.

Останнім часом модними стали терміни “соціальні інновації”, “інноваційний розвиток”.

При цьому не береться до уваги, що інновація полягає у запровадженні нових, але вже готових технологій. Технологія, рішення про запровадження якої приймається, має бути завершеною, всебічно обрахованою і перевіреною на практиці. Вона піддається всебічному розгляду ще до прийняття рішення про інновацію.

Альтернативою соціальним інноваціям, для яких використовуються готові соціальні технології є соціальна творчість. Вона застосовується при творенні принципово нових вирішень соціальної проблематики.

Проблема, один раз вирішена шляхом соціальної творчості – далі розповсюджується шляхом соціальних інновацій. Але лідером цивілізації стає суспільство, яке було першим: те суспільство, яке успішно пройшло шляхом соціальної творчості і знайшло вирішення проблеми.

Так, лідерами розвитку парламентаризму стали Англія, Франція і США, які пройшли нелегкий шлях соціальної творчості, а згодом стали взірцем для соціальних інновацій в інших країнах.

Проблема відвернення глобальної екологічної кризи – принципового вирішення ще не знайшла, а, значить, шляхом соціальної інновації вирішена бути не може. Спочатку хтось повинен пройти шлях соціальної творчості.

“Стратегія реалізації екологічної реформи України” пропонує на цей шлях стати Україні. Лідерами демократії нам стати не судилося. Першою здійснивши екологічну реформу свого суспільства – Україна має шанс стати світовим лідером в екології.

Особливостями соціальної творчості є те, що:

- ✓ **соціальна творчість** – це творчий процес, в якому бере участь все суспільство;
- ✓ **соціальна творчість в обмеженому колі осіб** (наприклад, проведення Екологічної Реформи України в рамках адміністративної реформи) – неможлива;
- ✓ **мотивом для початку** соціальної творчості є усвідомлення проблеми, її нестерпності і неможливості скористатися готовими рішеннями;
- ✓ **економічним обґрунтуванням початку** соціальної творчості є неприйнятність існуючого стану речей і доведеність того, що “мета виправдовує прогнозовані затрати”.
- ✓ **соціальна творчість починається** з соціального конструювання, яке проводиться обмеженому колі осіб (як, наприклад, Екологічна Реформа України була спроектована в Незалежному інтелектуальному центрі ІС RN 1-A-992-0 FIS);
- ✓ **потім процес поширюється** і підключає творчий потенціал суспільства (як то, наприклад, відбувається в тіньовій економіці України);
- ✓ **успіх акту соціального творення** залежить від чіткого поставлення мети, шляхів і мотивацій перед всіма учасниками процесу;

- ✓ **на відміну від соціальних інновацій**, соціальна творчість може і навіть повинна програмуватись рамковими документами, які не містять деталізації етапів виконання і обрахунку витрат;
- ✓ **умовою успішного розвитку** соціального творення є довіра лідерів до народу, народу до власних сил, і свідомість шляхів застосування цих сил для досягнення мети;
- ✓ **розвиток** великомасштабної **соціальної творчості** полягає в реалізації ряду окремих проектів, кожен з яких має окремий бюджет і може бути успішним або ні, що теж входить до загальної ціни акту творення;
- ✓ **загальна ціна** (затрати) акту творення визначається по результатах його завершення;

Висновок:

- Змінити вектор розвитку екологічної ситуації в Україні шляхом інновації готових соціальних технологій – неможливо.
- Це можна зробити лише шляхом свідомої реалізації акту соціальної творчості.
- В якості проекту такого акта соціальної творчості пропонується Екологічна Реформа України.

5.2. Рамкова, відкрита форма базових документів

Першоджерелом (первинним документом) Екологічної Реформи України є “Стратегія реалізації екологічної реформи України” (ЕРУ-1/1).

Первинний документ, що покладений в основу Екологічної Реформи України – має рамковий характер. Він визначає мету реформи і в загальних рисах програмує основні шляхи її здійснення. Цей документ цільово обмежується лише головними, принципово важливими рисами і етапами, дотримання яких насправді необхідно для успішного досягнення мети, і уникає подробиць, яких звично шукає виконавець, але присутність яких заважатиме творцю.

Мінімум деталізації відкриває широкий спектр можливостей для творчості.

Але максимальний лаконізм формулювань, відсутність дублювання, повторів, і підказок виконавцям вимагає також максимальної уваги до кожного програмного елементу. В первинному документі дрібниць нема і кожний смисловий елемент має принципове значення.

Творчий підхід до реалізації первинного документу полягає в тому, що на його основі будуть розроблені документи другого і третього порядку (проект „Класифікатора документації Екологічної Реформи України” передбачає сім рівнів і два сектори програмної документації), які розвиватимуть положення первинного документу. В процесі віддалення системного рівня документації від основи – варіабельність обраних рішень зростатиме. У випадку неуспіху – до похідних документів нижнього рівня можуть вноситись зміни, які не виходять за межі документів первинних, і пропонуватися інші варіанти.

Практична реалізація Екологічної Реформи України повинна проводитись в усіх сферах суспільного життя і матиме форму традиційних проектів. Автори кожного з цих проектів будуть пропонувати своє вирішення реалізації Екологічної Реформи України на обраній ними ділянці суспільного життя.

Джерелами фінансування проектів залишаються ті галузі, підприємства і організації, в компетенції яких лежить фінансування запропонованих змін. Рішення про фінансування проектів Екологічної Реформи України буде прийматись цими організаціями з урахуванням відповідності цих проектів актуальній стадії розвитку реформи.

Висновок:

- Рамковий характер документу дає широкий простір для творчості в межах запрограмованого процесу, але вимагає відчуття і жорсткого дотримання рамок меж.

5.3. Ціна реформи

Екологічна реформа не має альтернатив. Якщо суспільство не буде реформоване і продовжить сталий розвиток за існуючою моделлю – воно заплатить найвищу ціну.

За “сталий розвиток” нереформованого суспільства ми вже зараз платимо прогресуючим погіршенням стану довкілля, руйнуванням системи природної саморегуляції, і наближаємось до межі стійкості глобальної екосистеми.

Коли межа стійкості екосистем буде перейдена – екологічна “реформа” все ж таки відбудеться, але буде вже некерованою і відбуватиметься проти волі людини, яка втратить всі свої досягнення.

Тому, в ситуації, коли вирішується питання про долю України як невід’ємної частини людства, питання про те, в яку суму нам обійдеться екологічна реформа – має значення лише в тому сенсі, яку долю валового національного продукту може виділити держава на екологічну реформу і як довго буде відбуватися реформа при таких затратах. Матиме значення і ефективність використання виділеного ресурсу.

Загальна ціна заходів буде встановлена лише після досягнення мети Екологічної Реформи України (після обернення вектору змін стану довкілля на позитивний). Ціна досягнутого буде визначатись сумою витрат на реалізацію всіх зареєстрованих в рамках Екологічної Реформи України проектів.

Висновок:

- Загальна ціна Екологічної Реформи України буде визначатись сумою затрат на реформу у випадку її успіху, або загальними втратами від екологічної катастрофи (серії екологічних катастроф) у випадку відсутності реформи або її невдачі.
- Вибір між екологічною катастрофою і ціною затрат на її уникнення – за нами.

6. Очікуваний результат Екологічної Реформи

6.1. Зняття конфлікту між економікою і екологією (повне)

Ідеологічний конфлікт між економікою і екологією – це власне те, що не визнається теорією сталого розвитку і на що обережно натякають висловлювання про гармонізацію життєдіяльності суспільства в навколишньому природному середовищі.

Сама обережність і неконкретність цих висловлювань про гармонізацію, які неявно визнають прояви існуючого конфлікту у вигляді дисгармонії, але не дають йому ясного визначення, свідчить про те, наскільки сильно офіційні представники екології пасують перед інтересами економічної сили.

Національна Стратегія сталого розвитку України на більше, ніж на відновлення (а коли він був?!) паритету екології з економікою претендувати не наважується. І правильно робить, бо засобів, якими екологія могла б отримати пріоритет над економікою, в проекті Національної стратегії сталого розвитку України не міститься.

Опис конфлікту наводимо в розділі 4.1 ("Цивілізаційний конфлікт між екологією і економікою"). Конфлікт породжує корупцію і веде до глобальної кризи. Цьому процесу присвячено першу частину даної роботи.

Розв'язання економічно-екологічного конфлікту є необхідною умовою обернення вектора змін стану довкілля з негативного на позитивний. Оскільки це і є метою Екологічної Реформи України, вона має спеціалізований механізм розв'язання цієї проблеми. Механізм описано в документах ЕРУ-1/1 ("Стратегія реалізації екологічної реформи України")⁶, ЕРУ-2/1 ("Еколого-економічна реформа України: вибір організаційної моделі") і ЕРУ-2/2 ("Еколого-правова реформа України: визначення альтернатив").

Оскільки опис і деталізація технологічних деталей Екологічної Реформи України виходить за межі даного документу (ЕРУ-3/1), обмежимося лише констатацією того, що розв'язання конфлікту ґрунтується на запровадженні корупційно-захисної схеми управління екоресурсами і активізації творчого потенціалу суспільства.

Безконфліктне встановлення екологічного пріоритету над економікою полягає у взаємному компромісі: система управління природокористуванням, яка традиційно будується на принципах адміністративного контролю з вкрапленнями економічних засобів впливу, має повністю перейти на системні принципи побудови і розвитку економічної ринкової інфраструктури.

Така, збудована на принципах ринкової економіки, система управління вже не має антагонізму до інших економічних процесів і сприймається як органічне продовження єдиного економічного процесу. Це забезпечить оптимальний розвиток.

Висновок:

- Розв'язання еколого-економічного конфлікту полягає у запровадженні єдиних принципів побудови ринкової інфраструктури екологічної саморегуляції суспільства в усі сфери діяльності людини (проведення Екологічної Реформи України).
- Якщо перевести систему управління екологією на організаційні принципи ринкової економіки – антагонізм між екологією і економікою зникає.
- Залишається лише вжити заходів для того, щоб утворена таким чином система ринкової регуляції мала в якості своєї основи екологічні пріоритети і забезпечувала таким чином оптимальний розвиток України.

⁶ ЕРУ-п/м є ієрархічним кодом нормативної документації, який пропонується Незалежним інтелектуальним центром для рамкового нормування програм соціальної творчості. В загальному випадку він розшифровується так: ЕРУ – аббревіатура реформи; п – рівень програмного документу; м – порядковий номер програмного документу на своєму рівні. (С.К.)

6.2. Перехід до еколого-економічної саморегуляції суспільства

Зняття еколого-економічного протиріччя ще не забезпечує необхідного режиму саморегуляції.

За визначенням, саморегуляція полягає у встановленні прямих і зворотних регуляторних зв'язків, реалізації автономної системи реагування на зовнішні і внутрішні дестабілізуючі фактори, і у довгостроковому підтриманні оптимального режиму діяльності динамічної системи.

Від офіційного визначення сталого розвитку результат Екологічної Реформи України відрізняється тим, що не обіцяє ні вічного розвитку, ні сталості. Багатьом системам саморегуляції властиві пульсації. Зате добре відрегульована система саморегуляції забезпечує оптимальний режим діяльності і не допускає значних криз.

Як уже було зазначено вище, для відвернення загрози екологічних катастроф самого досягнення паритетності (гармонії) між інтересами екології та економіки – недостатньо. Для цього необхідно досягти більшого: необхідно забезпечити системний пріоритет екологічних інтересів над економічними.

Екологічна Реформа України включає спеціалізований процес проведення еколого-правової реформи. Результатом його має стати часткове зняття конфлікту між економікою і духовністю. Цьому процесу присвячено розділ 6.3 (“зняття конфлікту між економікою і духовністю”).

6.3. Зняття конфлікту між економікою і духовністю (часткове)

Сучасне суспільство організоване так, що економічний і духовний аспекти життя мало того, що мають різну векторну спрямованість, вони ще й багато в чому суперечать одне одному. Особливо наочно це проявляється в їх проекції на сферу екології.

Духовність велить любити природу, а економіка – використовувати природу в якості ресурсу, експлуатувати, нищити і продавати, в кращому випадку – турбуючись про відновлення використаного природного ресурсу.

Птахоферма – сучасний ідеал економічних стосунків з “відновлювальним природним ресурсом”. Одухотворене ставлення до бройлерів суперечило б економічним інтересам людини і створювало б моральні перешкоди у їх “використанні”. Хоча, певна доза гуманності має бути присутня і тут.

Набагато гірше складаються стосунки з складними екологічними системами. Такими, як природні ландшафти і біоценози. Вони занадто складні і неухватні для того, щоб економіка їх розглядала і ефективно використовувала в якості відновлювального ресурсу. Тому вони використовуються переважно за схемою невідновлювального використання: або повне знищення, або деградує користування. І в цьому прикладі економічна вигода безжально придушує духовні поривання людей, породжуючи ПАРАДОКС ЕКО-СОЦІАЛЬНОЇ ДИСКУРСІЇ.

Парадокс еко-соціальної дискурсії полягає в тому, що **сукупність людей, кожен з яких любить природу, людей, які переконують одне одного в необхідності берегти природу, і культивують міфи природолюбства – організувалась в суспільство таким чином, що єдиний процес, в якому**

цивілізація в ході свого тисячолітнього розвитку послідовно досягає успіху – це прогресуюче знищення природи.

Реорганізувати суспільство так, щоб духовне начало отримало пріоритет над економічним – значить, ліквідувати парадокс еко-соціальної дискурсії і примирити, нарешті, людину з природою. Власне, це твердження є нічим іншим, як ще одним формулюванням завдань Екологічної Реформи України. Завдання явно має загальноцивілізаційний зміст і може бути вирішене лише шляхом соціального творення.

6.4. **Обернення вектора змін стану довкілля**

З самого початку існування людства загальний вектор змін стану довкілля полягав у знищенні системи природної саморегуляції і заміни його штучним середовищем. В деяких випадках для людей це супроводжувалось успіхом (зрошувальне землеробство у заплаві Нілу), в деяких – екологічними кризами і зникненням цілих держав і цивілізацій (археологічні знахідки в Центральній Азії, опустелювання Північної Африки, легенда про Атлантиду...).

Україна знаходиться у винятково сприятливій кліматичній зоні і має потужний біоенергетичний потенціал, який протягом сотень тисяч років акумульовано у знаменитих чорноземах. Ці фактори сприяють стійкості процесів природної саморегуляції і відновлення довкілля.

Одночасно, на території нинішньої України з часів Трипільської культури (6 тисяч років!) розвиток цивілізації полягає у послідовному виведенні із стану природного рівноваги і постановку в неприродний режим штучної експлуатації все більших і більших обсягів природного “ресурсу”.

Дивно, але від перетворення на пустелю нас довгий час рятували періодичні наїзди кочівників, (включаючи татаро-монгольську навалу) у поєднанні з більш потужним, ніж у Північній Африці і Центральній Азії природним потенціалом. Те, що було бідою для місцевих жителів і їх господарства – сприяло відновленню природних якостей довкілля. Але з XVIII віку починаючи, освоєння природного ресурсу пішло такими темпами, що навіть руйнівні війни вже не могли дати природі перепочинку. Більшість природного ресурсу втратило свої природні якості.

Сьогодні до 90% території України знаходиться в господарському користуванні (72% сіль.госп., і 17% ліс.госп.), ще 4% території забудовано, майже на 2% земель вже нічого не росте і лише 4,5% - природно-заповідний фонд України, в якому збереження природної саморегуляції гарантовано всього лише на 6% уже від його території (в заповідниках). В інших об'єктах природно-заповідного фонду України (94% його території) збереження природної саморегуляції також залежить від примх можновладців та причуд цивілізації. Наприклад, парк ім. Т.Г.Шевченка в центрі Києва також належить до Природно-заповідного фонду. Але чи багато природного (окрім зелених живих дерев-декорацій) в ньому залишилось після реконструкції 2001 року?

Коли сторонній спостерігач захоплюється лісами, він і не знає, що це вже не ліс в природному значенні, а лісогосподарські плантації. І що регулювання їх стану відбувається вже не законом природи, а за законами економіки. І, в тому числі - тіньової.

Природу люблять всі. Але наші ліси вже оцінено: їх деревина на внутрішньому ринку коштує \$ 3,4 млрд. а на зовнішньому – \$ 27 млрд. Знаючи про такий “price”, про які природні процеси може йти мова?

І це ще дрібниці, враховуючи, що ціна 60,4 млн. гектарів території України сільськогосподарського призначення поки що не визначена. Але поки Земельний кадастр формується, ринкові ціни на землю ще невідомі, а землевласники вже визначаються. І значною мірою через напівтіньові операції.

Загальна ціна природних ресурсів України ніким не визначена через відсутність адекватного механізму. Але її масштаб створює таку економічну мотивацію, що вектор змін стану довкілля надійно спрямований вниз. До дестабілізації і криз.

Чи є шанси повернути його вгору? Знову включити природну саморегуляцію? Або хоча б інтегрувати її механізм в цивілізацію?

Екологічна Реформа України пропонує такий механізм:

- ✓ якщо проти природи працює капітал – то природа сама повинна стати капіталом;
- ✓ якщо адміністративна інфраструктура регуляції природокористування під дією ринкової економіки блокується корупцією – значить, адміністративна інфраструктура неадекватна ринковим відносинам!
- ✓ для ринкової економіки треба створити адекватну інфраструктуру регуляції природокористування.
- ✓ принципова схема такої регуляції представлена в документі ЕРУ-2/1
- ✓ деталізація запропонованої Незалежним інтелектуальним центром схеми на цьому етапі розвитку Екологічної Реформи України не відповідала б Стратегії (ЕРУ-1/1) і може зашкодити її розвитку.

7. Аргументи “за” Екологічну Реформу

Ці аргументи будуть лише названі. По кожному з них можна писати окрему статтю, але краще це робити у практиці.

- ✓ підвищення якості системи управління природокористуванням;
- ✓ екологічна доцільність;
- ✓ екологічна безпека;
- ✓ антикоруптивність;
- ✓ антикризовість;
- ✓ стабільність;
- ✓ органічна єдність з ринковою економікою;
- ✓ органічна єдність з гуманітарною сферою суспільного буття;
- ✓ демократичність;
- ✓ екологічність;
- ✓ попередження руйнування і втрати природного середовища;
- ✓ забезпечення виживання людства протягом більш довгого відтинку часу.

8. Аргументи “проти” Екологічної Реформи

8.1. Ускладнення системи управління природокористуванням

- ✓ Екологічна Реформа України передбачає ускладнення системи управління природокористуванням

Коментар: ускладнення структури і функцій регуляторних систем – нормальний цивілізаційний процес і нерозривно пов'язано з підвищенням їх робочих якостей та загальної ефективності. Простота і примітивність управлінських систем природокористування в порівнянні з стрімким розвитком економічних структур і відносин якраз і є джерелом небезпеки.

Що ж до психологічної складності розуміння нових принципів управління – то це нормальні проблеми розвитку. Комп'ютер теж спочатку здавався незрозумілим і занадто складним.

8.2. Збільшення кількості органів еколого-економічної регуляції в сфері екології

- ✓ Екологічна реформа України передбачає збільшення кількості органів еколого-економічної регуляції в сфері екології

Коментар: зменшення кількості органів державного управління – не самоціль, а є складовою частиною іншої реформи – реформи адміністративної, загальна мета якої – підвищення ефективності роботи державних служб.

Загальний напрям розвитку систем управління (кібернетичних систем) у техніці полягає у підвищенні їх складності. І соціальні системи – не виняток. Єдиний критерій доцільності запровадження нових систем – не їх простота, а їх надійність і ефективність.

Висновок:

- вимога скорочення чисельності структур і персоналу діє лише щодо старих структур, які працюють за давно налагодженими технологіями. Там скорочення штату при збереженні функціональної справності є джерелом економії. Але в якості підстави для заперечень проти створення нових соціальних систем з новими функціями – такий аргумент висуватись не може.

8.3. Екологічна Реформа заважатиме тіньовій економіці

- ✓ Екологічна Реформа може завадити черговому витку тіньової економіки.

Коментар: процес запровадження ринкової економіки цілком закономірно супроводжується неконтрольованим сплеском тіньового перерозподілу природних ресурсів.

За існуючої сьогодні ситуації, система екологічного контролю принципово не здатна протистояти знищенню національних природних ресурсів в процесі їх перерозподілу.

Тіньова економіка і корупція в природокористуванні – набагато небезпечніші, ніж в інших секторах економіки: тут вони загрожують самому існуванню людства.

Екологічна Реформа якраз і полягає у створенні ринкової системи регуляції розподілу і використання природних ресурсів.

За затримку з проведенням екологічної реформи ми вже платимо надто велику ціну:

- ✓ розграбування природної компоненти національного капіталу;
- ✓ стрімке зростання незароблених капіталів;
- ✓ скерування бізнесової мотивації в напрямку знищення природи;

- ✓ олігархами стають непорядні люди і вони матимуть владу протягом кількох десятиліть;
- ✓ деформація природокористування матиме і вже має своїм наслідком, окрім екологічного розбалансу, – також і деформацію соціального та політичного строю в країні.

Висновок:

- Ринковим відносинам – ринкову систему екологічної саморегуляції! Всі інші варіанти – програшні.

9. Рушійні сили Екологічної Реформи

9.1. Загальна мотивація

За виключенням рідкісних, патологічних типів, які ненавидять природу в принципі, з необхідністю змінити суспільний норматив стосунків з природою заради збереження природи в майбутньому – погодяться всі.

А державний лідер, який проголосить і проведе Екологічну Реформу України – має всі шанси стати національним героєм.

Розробники Екологічної Реформи України героями не стануть, проте можуть розраховувати на позитивне ставлення з боку основної маси населення, яке (ставлення) важливо не зіпсувати.

До цього слід додати, що ринкова інфраструктура еколого-економічного саморегулювання в природокористуванні забезпечить необхідну мотивацію для перерозподілу продуктивних сил і розвитку нових галузей економіки там, де раніше все залежало від адміністративного волюнтаризму і “беспредела” тіньової економіки.

9.2. Особиста мотивація

Природу люблять всі, але кожен – по-своєму.

Знайти підхід до максимальної кількості людей так, щоб екологічна реформа стала покликанням і особистою справою максимальної кількості людей в усіх без виключення соціальних верствах суспільства – завдання для розробників складне, але не неможливе. Головне – це зламати кастовість соціальної творчості, розробити плани з розрахунком на масовість і розбудити народну ініціативу.

Зазвичай влада боїться народної ініціативи і використовує народ в якості пасиву. Перехід до екологічної саморегуляції всього суспільства – це той випадок, де без надання масам цілеспрямованої активності обійтись неможливо. Як це зробити? Технології існують, але питання виходить за рамки даного викладу.

9.3. Люди і угруповання, які розуміють небезпечність процесів, що сьогодні відбуваються з природним середовищем України, загрозу від гіперекодеструкції України і розуміють, що далі так “розвиватись” не можна

Таких поки що нема, але для їх появи небагато потрібно (вони майже є).

9.4. Люди і угруповання, які раніше від інших зрозуміють суть Екологічної Реформи України і особисті та системні вигоди від можливості першим включитися в цей процес

Екологічна Реформа передбачає регулювання ринку, а ринок передбачає конкуренцію. Тому, як тільки Екологічна Реформа України буде повномасштабно представлена суспільству, найбільш активні ФПГ (фінансово-політичні угруповання) майже автоматично включаться в цей процес для оволодіння ринками. Перед організаторами буде стояти проблема: не допустити монополізації нових ринків в зародку, не допустити дискредитуючих зловживань в період системотворення, і не допустити системної модифікації новоутворених інфраструктур на догоду занадто потужним клієнтам. Ринок повинен продавати, але не продаватись.

9.5. Всі, хто так чи інакше знайде своє місце в процесі екологічного реформування України

Так чи інакше своє місце в процесі екологічного реформування України матимуть всі. При цьому вони ділитимуться на три категорії:

- ✓ реформатори;
- ✓ діячі;
- ✓ користувачі;

10. Противники Екологічної Реформи

Персоналії противників проведення Екологічної Реформи України визначаться згодом, але вже сьогодні можна окреслити, до яких соціальних груп вони будуть належати.

10.1. Люди і угруповання, які не розуміють суть Екологічної Реформи України

- ✓ В першу чергу це люди, які не володіють необхідним для розуміння суті Екологічної Реформи України понятійним апаратом.
- ✓ Також це люди, які не отримали інформацію про суть Екологічної Реформи України, або не витратили час на її засвоєння.
- ✓ Люди, які зрозуміли Екологічну Реформу України невірно, або цільово кимсь введені в оману.

10.2. Люди і угруповання, які помиляються щодо суті Екологічної Реформи України

- ✓ Спочатку це можуть бути потужні міністерства і відомства, підприємці і навіть органи місцевої влади, які не звикли працювати під екологічним імперативом. В процесі засвоєння запропонованої системи еколого-економічної саморегуляції вони з'ясуєть власні інтереси і навчаться робити свої справи по-новому. Ці потенційні противники згодом стануть гарячими прибічниками реформи.

10.3. Люди і угруповання, які розуміють суть Екологічної Реформи України, але вона суперечить їх особистим інтересам.

- ✓ Люди і угруповання, які прагнуть встановити власний контроль над всією системою екологічної регуляції суспільства.
- ✓ Люди і угруповання, які прагнуть встановити власний контроль над системою екологічної регуляції суспільства в окремій її частині.

11. Точка відліку Екологічної Реформи

За точку відліку екологічної реформи взято стан суспільства на 14 травня 2003 року – дату, коли була розпочата передача “Стратегії реалізації екологічної реформи України” державним службам і громадським організаціям для вивчення і реагування. Зміни, які відбуваються в суспільстві і державних службах з цього часу (або відсутність таких змін) – якраз і є таким реагуванням. Фактично – реагування є, але лише часткове.

12. Точка неповернення Екологічної Реформи

Процес проведення Екологічної Реформи України – творчий, а тому:

точка неповернення Екологічної Реформи буде досягнута тоді, коли ідеологія Екологічної Реформи набуде широкого поширення в суспільстві.

Частина Третя: суспільство і його доля

13. Бути чи не бути: вибір ще є

За умови збереження напрямку екологічного вектора, який сьогодні спрямовано на поступову ліквідацію природних складових довкілля, суспільство приречене на наростання екологічного шоку в якості одного з побічних продуктів цивілізації. Доля такого суспільства – трагічна.

13.1. Доля екологічно реформованого суспільства

Реалізувавши Екологічну Реформу України, ми маємо всі шанси довше прожити в більш якісному середовищі. За цей час цивілізація може змінитись настільки, що втратить свою антиприродну суть.

13.2. Доля екологічно не реформованого суспільства

Якщо Україну не буде реформовано відповідно до вимог екології – тоді знищення природної саморегуляції довкілля буде довершено, і обов'язки по регулюванню і підтриманню життєво-необхідних характеристик довкілля будуть повністю перейняті спеціалізованими органами і організаціями. Власне це сьогодні і відбувається в містах.

Але міста – лише початок: процедура перейняття “контролю” над довкіллям відбувається і в сільській місцевості, і в лісах, і в горах, і відносно водойм.... Степів в Україні вже практично нема.

Враховуючи те, що економічні, соціальні і політичні регулятори менш досконалі і надійні, ніж природні – на нас очікує екологічна гіпердеструкція і розхитування маятника екологічних катастроф.

14. Заключна частина

Цей документ (ЕРУ-3/1) – лише спонукання до дії. Рецепту він не містить. Рецепт міститься в “Стратегії реалізації екологічної реформи України”. Рецепт достатній, але не деталізований. Рецепт рамкового характеру, який передбачає творчу участь всього суспільства. Конкретизація, навіть досконала, була б тут зайвою, бо конкретність не залишає місця для творчості.

Приклад творчого опрацювання двох найважчих і найважливіших напрямків дано в документах ЕРУ-2/1 і ЕРУ-2/2. Але і вони не є вичерпними. Це лише похідні документи другого порядку. А може бути створено і четвертий, і п’ятий рівні документації... Варіабельність їх змісту зростатиме відповідно до порядкового номеру. Варіабельність надає простір для творчості і навіть для помилок, треба лише передбачити механізми їх виправлення.

Від помилок ніхто не застрахований, але боятися треба лише принципових помилок: тих помилок, які ми реалізуємо сьогодні.

“Стратегія реалізації екологічної реформи України” – це лише початок виправлення помилок. Продовження – має стати справою всього суспільства. Будьте свідомими творцями свого спільного майбутнього. Успіху!

17 березня 2004 р.

С.П.Корецький, генеральний директор
Незалежного інтелектуального центру.

IP/1/17.03.04/IIC/RN1-A-992-0/A01/FIS

Тезаурус до Стратегії Екологічної Реформи

В документах, що належать до пакету „Стратегія Екологічної Реформи України” нижченаведені терміни вжито у таких значеннях:

антикоруптивність систем управління – дивись *функціональна стійкість систем управління*.

вектор змін стану довкілля – напрямок, в якому відбуваються зміни у довкіллі. Виділяються три вектори: вектор змін природного довкілля, вектор змін довкілля штучного, і абсолютний вектор довкілля, який складається з перших двох. Вектор змінюється у біполярній системі координат (покращення; деградація). Якщо відносно штучного і абсолютного довкілля немає єдності думок, то вектор природного довкілля сьогодні визначений однозначно: потужна, прогресуюча деградація. І в цьому полягає одна з основних загроз існуванню людства.

гармонія – струнка узгодженість частин єдиного цілого, цілісність, співмірність.

екологічна гіпердеструкція – лавиноподібне наростання деградації довкілля, викликане тим, що перейдено межу, за якою людство втрачає відчуття природних обмежень, а природа втрачає здатність до саморегуляції і самовідновлення. Екологічна гіпердеструкція є вступом до фінальної екологічної кризи.

екологічне адміністрування – управління екологічними аспектами буття суспільства за допомогою адміністративного механізму.

екологія – наука про довкілля.

екологія і економіка – ці два слова утворені від єдиного кореня: грецьке слово “ойкос” присутнє в обох термінах, і означає дім, житло, життєвий простір. А от його продовження – відображають різницю у ставленні до цього простору: “номос” означає управління, а “логос” - слово про цей життєвий простір, наука.

еколого-економічна саморегуляція суспільства – переведення системи управління на вищий системний рівень, який полягає у створенні розосередженої системи управління на основі комплексу спеціалізованих організацій, кожна з яких відповідає за одну, чітко визначену і економічно обґрунтовану соціальну функцію, а всі разом – створюють єдину систему саморегуляції екологічних аспектів буття нашого суспільства.

економіка – наука про технології ведення господарської діяльності.

ідея сталого розвитку – чергова утопія. Розвиток ніколи не буває сталим, хіба що на дуже короткому часовому проміжку. А поява ідеї “sustainable development” пов’язана саме із пошуком виходу із перспективного тупика – приви́ду глобальної екологічної катастрофи. Ідея загалом корисна, при відсутності кращої.

інновація – запровадження нової для даного користувача технології. На відміну від творчості, яка є створенням принципово нового об'єкту, інновація може бути простим копіюванням створеного в іншому місці.

коефіцієнт мафіозності – формула і методика визначення ступеню мафіозності будь-яких соціальних систем і організацій. Призначена для соціального конструювання. Під час реформування України використана не була, що і привело до гальмування реформ, затяжної кризи та високої мафіозності утвореного суспільства. А, можливо, що навпаки: саме через це вона і не була використана. Створена в 1992 році. Опублікована в брошурі „Коефіцієнт мафіозності” Київ, Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, 1996.

корумпогенність – наявність причинно-наслідкового зв'язку з корупцією. Означення „корумпогенний” вживається або щодо причин корупції, або щодо її наслідків.

корупція – це система нестатутних мотивацій і впливів на систему управління та саморегуляції суспільства (хабарництво – лише один із проявів і частина більш загального явища корупції), корупція веде до кризи.

ст.1. Закону України N 356/95-ВР „Про боротьбу з корупцією” визначає корупцію як *“...діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг.”*, але сама ж визнає це формулювання не повним. Таке побутове визначення корупції звичне для правоохоронних органів, але не є системним. За його межею залишаються корупційні діяння: а) “без отримання вигоди” – наприклад, зроблені в силу звички, на родинній основі, на основі політичних переконань, або по знайомству; б) здійснені “для отримання вигоди законним шляхом” – наприклад, вигода у вигляді законних грантів або субсидій, чи навіть заслужених державних відзнак або успішної кар'єри; в) “для уникнення збитків” – дуже поширена практика, коли посадові особи, призначені контролювати певний процес в державі, не втручаються в інтереси більш впливових осіб, обмежуючи свою функцію дрібними порушниками; г) неохопленою залишається також системна корупція в масштабі юридичних осіб – коли всі посадові особи діють відповідно до своїх посадових обов'язків, але організація в цілому свої функції не виконує або навіть шкодить суспільству; д) інші системні причини і прояви корупції.

На нашу думку, основною системною ознакою корупції є невиконання або порушення своїх функціональних обов'язків посадовою особою або цілою організацією, незалежно від її мотивації або підпорядкування. Звідси витікає, що кримінальна корупція є лише частиною корупції системної, яка і становить основну загрозу суспільству.

парадержавні організації – структуроформуючі органи суспільства, які доповнюють органи державного управління.

природоруйнівні галузі економіки – галузі економіки, розвиток яких супроводжується найбільш суттєвою деградацією довкілля. Це видобувна, гірничо-збагачувальна промисловість, металургія, транспорт, енергетика, сільське господарство....

проблема сталого розвитку – це виключно проблема розвитку систем управління в напрямку досягнення екологічної (не плутати з

економічною!) саморегуляції людства на всіх його рівнях: від глобального – до індивідуального. Це єдиний шлях і єдина можливість людства уникнути фінальної екологічної кризи у всіх її проявах (економічна криза, соціальна криза, політична та інші кризи).

ресурси – будь-які запаси і джерела, які можна використати для отримання матеріальних і нематеріальних благ.

ресурси відновлювальні – запаси і джерела, які здатні поповнюватись по мірі їх використання (наприклад, дерева в лісі, курчата на птахофермі, люди в місті, довіра людей до влади). Але вони перестають відновлюватись при зловживаннях.

ресурси деградовані – запаси і джерела, доведені людиною до такого стану, коли їх подальше використання неможливе. Наприклад, відпрацьовані шахти, засолені або еродовані поля, ядерні та інші відходи.... При появі нових технологій вони знову можуть розглядатися як штучні ресурси, і прийде час, коли, за відсутності природних ресурсів, людство буде вимушене користуватися власними відходами (деградованими ресурсами).

ресурси не відновлювальні – запаси і джерела, які вичерпуються при їх використанні (наприклад, вугілля, нафта, інші корисні копалини). Рано чи пізно – вони зникнуть.

ресурси природні – природні об'єкти (об'єкти що мають природне походження та існують за законами природи), які використовуються або можуть бути використані у якості ресурсу. Наприклад, ліс, океан, клімат.... Їх залишається все менше.

ресурси штучні – штучно створені або виведені людиною з природного стану запаси і джерела, які використовуються у якості ресурсів. Наприклад, лісові або сільськогосподарські угіддя, штучні зміни стану водних ресурсів і навіть ресурсів кліматичних.

ринкова економіка – економіка на конкурентних засадах, основним регулятором ринкової економіки є співвідношення попиту і пропозиції на товари і послуги. Включає складну інфраструктуру регуляції ринка, яка в свою чергу регулюється більше шляхом змін у законодавчому і нормативному полі, ніж прямим адміністративним втручанням. Закони ринкової економіки об'єктивні і державному управлінню взагалі непідвладні. Успішність ринкової економіки залежить від вдалого достосування до цих законів.

ринкові реформи – переведення суспільства з принципів адміністрування (план) на принципи економічної саморегуляції (ринок). Формула реформ: “від плану – до ринку”.

розвиток гармонійний – розвиток, при якому співвідношення між окремими частинами цілого оцінюється як гармонійне. Не обов'язково стійкий, не захищає від фінальної кризи. Спроба забезпечити гармонійний розвиток недосконалої системи може привести до краху.

розвиток збалансований – розвиток, при якому зберігається рівновага між окремими частинами цілого організму. Може бути корисним, а

може бути – смертельним: в залежності від того, що це за організм. До того ж він не обов'язково стійкий (в значенні першоджерела „sustainable”) в стосунку до зовнішніх та внутрішніх дестабілізуючих факторів.

інноваційний розвиток – розвиток шляхом запровадження інновацій.

розвиток людства оптимальний – розвиток, пов'язаний із свідомим самообмеженням людства, з регульованими спадами і підйомами, розвиток, який дозволить відтягнути фінальну кризу людства на час, достатній для того, аби досягти соціоінтелектуального резонансу, трансформуватися і вийти таким чином за межі діючих ресурсних обмежень і піднятися на інший щабель розвитку.

розвиток людства сталий – розвиток, який має сталий, тобто незмінний, стійкий до впливів характер. Термін невдалий, оскільки його синонімом є рівномірна безмежна експансія, що не відповідає задуму тих, хто його запровадив.

розвиток сталий економічний – логічна поняттєва помилка деяких практиків, яка матиме трагічні наслідки, оскільки сталий розвиток однієї з частин суспільства окремо від інших – створює дисгармонію, розбаланс, суперечить ідеї сталого розвитку і веде до кризи.

соціальна інновація – запровадження інновації в галузі соціальних технологій.

соціальна творчість – створення принципово нової соціальної технології.

соціальні технології – послідовність дій при реалізації процесів суспільного буття.

соціоінтелектуальний резонанс – явище, можливість якого стверджує „Гіпотеза соціоінтелектуального резонансу” (дивись „Футурологія інтелекту”, Київ, Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, 1999). Там же описані параметри його створення.

суспільство сталого розвитку – розглядається як суспільство, в якому реалізовано систему управління яка не веде до кризи (суспільство з захищеною, антикризовою системою управління).

точка неповернення Екологічної Реформи – час, коли Екологічна Реформа досягне такого стану, при якому відмовитись від неї буде неможливо. Оскільки усвідомлена відмова від неї неможлива в принципі, її досягнення пов'язано з усвідомленням необхідності, мети і засобів Екологічної Реформи нашим суспільством.

фінальна екологічна криза – екологічна криза, якою логічно закінчиться розвиток цивілізації, а, можливо, і людства загалом. Криза буде комплексною і матиме соціальні, економічні, політичні та інші прояви. В залежності від успіху Екологічної Реформи, фінальну кризу можна відстрочити або наблизити.

фінансово-політичні угруповання – аналог *фінансово-промислових об'єднань*, з тією різницею, що метою діяльності і джерелом прибутку у них є доступ до влади і політична діяльність. Прибуток можуть отримувати як безпосередньо від політики,

так і шляхом створення привілейованого (позаконкурентного) режиму для своїх організацій та підприємств.

фінансово-промислові групи – стійкі економічні об'єднання банківської і виробничої сфери, основним джерелом прибутку для яких є фінансова і виробнича діяльність на конкурентних засадах. Фінансово-промислові групи, як правило, прагнуть до трансформації у фінансово-політичні угруповання.

функціональна стійкість систем управління – їх здатність протистояти зовнішнім нестатутним факторам впливу на систему і не допускати появи внутрішніх паразитних факторів.

IP/1/05.05.04/IIC/RN1-A-992-0/A01/FIS

Література

- Environment in the European Union at the turn of the century** – European Environment Agency, Luxembourg, 1999.
- Environmental Performance Reviews – Ukraine** – United Nations, New York and Geneva, 2000.
- Алексеев І.Р., Кейсевич Л.В. «ПОСЛЕДНЯЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ?» – изд. «Наукова думка», Киев, 1997.
- Борьба с коррупцией в пост-коммунистических государствах: уроки практики** – Программа Развития Организации Объединенных Наций, Региональный центр поддержки в Братиславе, Институт открытого общества, Будапешт, Братислава, август 2002.
- В Україні процвітає екомафія** – газета “Вечерні Вести”, № 015 (1114),
- Водний Кодекс України** – Відомості Верховної Ради України, 1995, № 24, ст. 189.
- Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності** – за ред. В.Шевчук та ін., „Геопринт”, Київ, 2000.
- Закон України N 356/95-ВР “Про боротьбу з корупцією”.
- Земельний Кодекс України** – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2002, N 3-4, ст.27).
- Інститути фінансового ринку України : довідник** – К. ТОВ „Фінансовий аналітик-Сервіс”, 1999.
- Інтелектуальний шлях України** – збірка офіційних матеріалів, за ред. С.П.Корецького, Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, Київ, 1998.
- Использование экономических инструментов при контроле за загрязнением и управление природными ресурсами в странах Восточной Европы, Кавказа и Центральной Азии (ВЕКЦА): тематический отчет** – Министерство охраны окружающей среды Дании, 2003.
- Кодекс України „Про Надра”** – (Відомості Верховної Ради (ВВР), 1994, № 36, ст. 340).
- Коефіцієнт Мафіозності** – вид. Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, Київ, 1996.
- Концепція Сталого Розвитку України**, 2000 р.
- Национальный доклад Украины о гармонизации жизнедеятельности общества в окружающей природной среде** – Специальное издание к 5-й Общеєвропейской конференции министров окружающей среды «Окружающая среда для Европы» - Киев, 2003.
- Неврахований Клондайк: третя складова національного капіталу** – Корецький С.П., в газеті „Україна Молода”, 10 жовтня 2001 р.
- Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки**

- затверджені Верховною Радою України в 1998 році (Постанова №188/98-ВР від 05.03.1998).
- Перестройка государственных структур: методы и подходы** /посткоммунистические страны в переходной период/ – Программа Развития ООН, Братислава, 2002.
- Програма дій „**ПОРЯДОК ДЕННИЙ НА XXI СТОЛІТТЯ**” (“AGENDA 21”) – Київ „Інтелсфера” 2000.
- Психология экстремальных ситуаций:** хрестоматия / сост. А.Е.Тарас, К.В.Сельченко – Мн. Харвест, 2000.
- Реформа государственного управления: институционализация консультаций между институтами власти и неправительственными организациями** /условия, формы, практика/ – United Nations Development Programme, Bratislava, august 2002.
- Реформа государственной службы** /опыт переходных стран/ – Агентство республики Казахстан по делам государственной службы, Программа Развития ООН, региональное бюро по Европе и СНГ, г. Алматы, 16-17 ноября 2000 г.
- Санталайнен Т., Воутилайнен Э., Пертти П., Йоуко Х. «**Управление по Результатам**» – Изд. группа «ПРОГРЕСС», «Универс», 1993.
- Сацков Н.Я., «**Методы и приемы деятельности менеджеров и бизнесменов**» – изд. „Институт Праксеологии”, 1993.
- Указ Президента України № 485/2003 від 06.06.2003 „**Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 червня 2003 року "Про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності надзорництва в Україні"**”.
- Указ Президента України N 1039/2003 від 15 вересня 2003 „**Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів**”.
- Указ Президента України N 317/2004 від 6 березня 2004 року «**Про внесення змін до Указів Президента України**».
- Україна на роздоріжжі** /уроки з міжнародного досвіду економічних реформ/ – за ред. Аксеня Зіденберга і Лутца Хоффмана, Physica, A Springer-Verlag Company, Berlin, New York – Видавництво „Фенікс”, Київ-1998.
- Україна: Відновлення зростання на засадах справедливості: Меморандум про економічний розвиток України** (економіки країн світу: дослідження Світового Банку) – The International Bank for Reconstruction and Development / THE WORLD BANK, 1999.
- Футурологія Інтелекту** – вид. Незалежний інтелектуальний центр, Самвидав, Київ, 1999.
- Чиновники и предпринимательство: экономические и политические аспекты государственной собственности** /политико-исследовательский доклад Всемирного Банка/ – Всемирный Банк, Вашингтон 1995.
- Щекин Г.В. «**Социальная Философия Истории**» (теория социального развития): Монография. – К.: МАУП, 1996.